

Ὁ οἰκουμενικὸς χαρακτήρας τοῦ ἀρχέγονου ἐκκλησιαστικοῦ κηρύγματος: Ἡ μαρτυρία τῆς Καινῆς Διαθήκης

ΧΡΗΣΤΟΥ ΚΑΡΑΚΟΛΗ*

Ἀφορμὴ γιὰ τὴ μελέτη τοῦ οἰκουμενικοῦ χαρακτήρα τοῦ κηρύγματος τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὸν πρῶτο αἰῶνα μ.Χ., ὅπως αὐτὸς μαρτυρεῖται στὰ κείμενα τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἀποτελεῖ τὸ ἐκ διαμέτρου ἀντίθετο φαινόμενο τοῦ ἐθνοκεντρικοῦ κηρυκτικοῦ λόγου, πὺ ἐνίστε καλλιεργεῖται στοὺς κόλπους τῆς σύγχρονης ἐλλαδικῆς Ἐκκλησίας. Τὸ φαινόμενο αὐτὸ ἔχει βέβαια μιὰ μακροαῖωνη ἱστορία, ἡ ὁποία φθάνει μέχρι τοὺς πρῶτους αἰῶνες τῆς ζωῆς τοῦ Ἀνατολικοῦ Ρωμαϊκοῦ κράτους, καὶ συγκεκριμένα γενεσιουργὰ αἴτια. Ἡ ἐξέταση τῆς ἱστορικῆς του ἐξέλιξης ὡστόσο ἀποτελεῖ ἀντικείμενο ἄλλης ἐξειδικευμένης μελέτης. Ἡ παρούσα ἐργασία περιορίζεται ἀποκλειστικὰ στὴν ἀναγκαστικὰ συνοπτικὴ, συγχρόνως ὁμως καὶ κριτικὴ παρουσίαση τῆς σχετικῆς μαρτυρίας τῶν κειμένων τῆς Καινῆς Διαθήκης. Δὲν ἐπεκτεινόμαστε στὴν πατερικὴ ἐρμηνεία τῶν κειμένων αὐτῶν, διότι σκοπὸς μας εἶναι ἡ ἀποκλειστικὴ ἐξέταση τοῦ πρωτοχριστιανικοῦ κηρύγματος, αὐστηρὰ ἐντὸς τοῦ ἱστορικοῦ του πλαισίου.

Τὰ κείμενα τῆς Καινῆς Διαθήκης, χωρὶς νὰ εἶναι κλασικὰ κηρύγματα ἀπὸ μορφολογικῆς πλευρᾶς, ἔχουν ὡστόσο κηρυκτικὸ χαρακτήρα, διότι ἀφ' ἐνὸς διασώζουν κηρυκτικὸ ὑλικὸ¹ καὶ ἀφ' ἑτέρου χρησιμοποιοῦνταν ὄχι τόσο γιὰ κατ' ἰδίαν ἀνάγνωση, ὅσο γιὰ δημόσια ἀκρόαση ἐντὸς τῶν συνάξεων τῶν πρω-

* Ὁ Χρῆστος Καρακόλης εἶναι Ἐπίκ. Καθηγητῆς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

1. Βλ. γιὰ τὸ κηρυκτικὸ ὑλικὸ τῶν συνοπτικῶν κυρίως εὐαγγελίων τὸ κλασικὸ ἔργο τοῦ BULTMANN R., *Die Geschichte der synoptischen Tradition*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1979=1931, 348-362· γιὰ τὸ κηρυκτικὸ ὑλικὸ πὺ περιλαμβάνεται στὶς ἐπιστολὰς τῆς Καινῆς Διαθήκης βλ. VIELHAUER PH., *Geschichte der urchristlichen Literatur. Einleitung in das Neue Testament, die Apokryphen und die Apostolischen Väter*, Berlin - New York: de Gruyter, 1975, 9-57.

τοχριστιανικῶν κοινοτήτων, λειτουργοῦσαν κατὰ συνέπεια στὸ σύνολό τους μᾶλλον ὡς κηρύγματα², παρὰ τὸ ὅτι ἀνήκουν σὲ διάφορα τοῦ κηρύγματος κειμενικά εἶδη³.

Χωρίζουμε τὸ ὕλικό μας (α) στὰ λεγόμενα ἱστορικά βιβλία τῆς Καινῆς Διαθήκης, ἀποτελούμενα ἀπὸ τὰ τέσσερα εὐαγγέλια καὶ τὶς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, (β) στὶς ἐπιστολὲς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, καὶ (γ) στὸ βιβλίον τῆς Ἀποκαλύψεως. Κατακλείουμε τὴ μελέτη μας μὲ τὴ διατύπωση συμπερασμάτων καὶ μὲ ἐπίμετρο σχετικὰ μὲ τὶς ἐθνοκεντρικὲς ἀναφορὲς τοῦ σύγχρονου ἐκκλησιαστικοῦ λόγου στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο ὑπὸ τὸ φῶς τῆς μαρτυρίας τῆς Καινῆς Διαθήκης.

1. Ἡ μαρτυρία τῶν ἱστορικῶν βιβλίων τῆς Καινῆς Διαθήκης

Λόγω τῆς τεράστιας χρονικῆς ἀπόστασης πού μᾶς χωρίζει ἀπὸ τὰ γεγονότα τῆς ζωῆς τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀλλὰ καὶ λόγω τῆς καίριας δογματικῆς σημασίας τους γιὰ τὴν πίστη καὶ τὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας, ἔχουμε συχνὰ τὴν τάση, ὡς μέλη της, νὰ παραθεωροῦμε τὸ θεωρητικὰ γνωστὸ ἱστορικὸ τους πλαίσιο⁴.

2. ... καὶ ὄχι ὡς βιβλικά ἀναγνώσματα. Σημειωτέον ὅτι τὰ βιβλικά ἀναγνώσματα στὴν Ἐκκλησία τοῦ πρώτου αἰῶνος προέρχονταν ἀποκλειστικὰ ἀπὸ τὴν Παλαιὰ Διαθήκη, ἡ ὁποία ἐλλείπει τοῦ κανόνα τῆς Καινῆς Διαθήκης ἦταν ἡ ἀδιαμφισβήτητη Βίβλος τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας.

3. Ἐνδείξεις προφορικῆς χρήσεως ὑπάρχουν σὲ ἀρκετὰ βιβλία τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ ἰδίως στὶς ἐπιστολὲς τοῦ Ἀποστόλου Παύλου, ὁ ὁποῖος τὶς προόριζε κατὰ κανόνα νὰ διαβασθοῦν ἐντὸς τῆς εὐχαριστιακῆς συνάξεως, καὶ συγκεκριμένα πρὶν ἀπὸ τὴν ἔναρξη τῆς Ἀναφορᾶς. Ἔτσι, ἡ κατάληξη φερ' εἰπεῖν τῆς Α' πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολῆς (Α' Κορ. 16,20-23) φαίνεται νὰ ταυτίζεται μὲ τὴν ἔναρξη τῆς Ἀναφορᾶς, βλ. τὴ σχετικὴ ἀνάλυση τοῦ HOFIUS O., «Gemeinschaft am Tisch des Herrn. Das Zeugnis des Neuen Testaments», στὸν τόμο: *Einheit der Kirche im Neuen Testament: Dritte europäische orthodox-westliche Exegetenkonferenz in Sankt Petersburg, 24.-31. August 2005*, ἔκδ. Α. Alexeev - Chr. Karakolis - U. Luz, WUNT 218, Tübingen: Mohr Siebeck, 2008, 177-178, καὶ τὴν ἐκεῖ παρατιθέμενη ἐκτενῆ βιβλιογραφία.

4. Δὲν ἐπιχειροῦμε νὰ παρουσιάσουμε τὴν ἱστορικὴ εἰκόνα τοῦ Ἰησοῦ μὲ κάθε λεπτομέρεια. Ἄλλωστε ἡ ἔρευνα γιὰ τὸν ἱστορικὸ Ἰησοῦ δέχεται στὴν ἐποχὴ μας σημαντικὰ πλήγματα ἀπὸ νέες ἐπιστημονικὲς τάσεις, οἱ ὁποῖες καταδεικνύουν τὴ σχετικότητα καὶ ἐνίοτε καὶ τὴ μονομέρεια της, βλ. σχετικὰ ἤδη HOFIUS O., "Ist Jesus der Messias? Thesen", *JBTh* 8 (1993): *Der Messias*, 119-129, καθὼς καὶ τὴ νεότερη μελέτη τοῦ du TOIT D.S., "Redefining Jesus: Current Trends in Jesus Research", στὸν τόμο: *Jesus, Mark and Q: The Teaching of Jesus and Its Earliest Records*, ἔκδ. Μ. Labahn - Α. Schmidt, JSNT Supp. 214, Sheffield: Academic Press, 2001, 82-124· γιὰ τὴ σχετικὴ ἔρευνα στὴν ὀρθόδοξη θεολογία βλ. ΚΑΡΑΒΙΔΟΠΟΥΛΟΥ Ι.Δ., «Ἡ ἔρευνα τοῦ

Ὁ Ἰησοῦς ὑπῆρξε Ἰουδαῖος καταγόμενος ἀπὸ τὸ βόρειο τμήμα τῆς Παλαιστίνης, τῆ Γαλιλαίας⁵. Σύμφωνα μετὰ τὴ μαρτυρία τῶν εὐαγγελίων ἔζησε ὅλη τὴ ζωὴ του στὸν εὐρύτερο γεωγραφικὸ ἠώρο τῆς Παλαιστίνης συναναστρεφόμενος σχεδὸν ἀποκλειστικὰ μετὰ ἄλλους Ἰουδαίους⁶. Ἡ ὀρολογία τοῦ κηρύγματός του εἶναι βιβλική, ἐνῶ οἱ εἰκόνες ποὺ χρησιμοποιεῖ στίς παραβολές του προέρονται κυρίως ἀπὸ τὴν καθημερινὴ ζωὴ τῶν Ἰουδαίων τῆς ἐποχῆς του⁷. Κινεῖται διαρκῶς, κυρίως στὴ Γαλιλαία καὶ στὴν Ἰουδαία⁸, διέρχεται τὴ Σαμάρεια (Λκ. 17,11· Ἰω. 4,4.5), ἀλλὰ ἐνίοτε ἐξέρχεται καὶ τῶν ὀρίων τῶν περιοχῶν αὐτῶν προχωρώντας «πέραν τοῦ Ἰορδάνου» (Μτ. 19,1· Μκ. 10,1· Ἰω. 1,28· 10,40), μεταξὺ ἄλλων στὴν Τετραρχία τοῦ Φιλίππου (Μτ. 16,13· Μκ. 8,27), στὴ Δεκάπολη (Μτ. 8,28· Μκ. 5,1. 7,31· Λκ. 8,26) καὶ στὴ Φοινίκη (Μτ. 15,21· Μκ. 7,31). Συναναστρέφεται μετὰ ὅλες τὶς κοινωνικὲς τάξεις καὶ τὶς θρησκευτικὲς παρατάξεις τοῦ Ἰουδαϊσμοῦ τῆς ἐποχῆς του⁹. Οἱ ἀποδέκτες τοῦ κηρύγματος καὶ τῶν

“ἱστορικοῦ Ἰησοῦ” στὴν Ὀρθόδοξη Θεολογία», *Θεολογία* 81/3 (2010) 19-27. Πάντως, παραμένει γεγονός ἀναντίρρητο ὅτι τὰ τέσσερα κανονικὰ εὐαγγέλια, παρὰ τὶς ἐπὶ μέρους διαφοροποιήσεις τους, στηρίζονται σὲ κοινὲς ἱστορικὲς παραδόσεις γιὰ τὸ πρόσωπο τοῦ Ἰησοῦ, βλ. σχετικὰ DUNN J.D.G., *Christianity in the Making: 1. Jesus Remembered*, Grand Rapids, MI - Cambridge: Eerdmans, 2003, 139-336. Σὲ αὐτὴν τὴν κοινὴ καὶ γιὰ τὰ τέσσερα εὐαγγέλια ἱστορικὴ βάση στηρίζουμε τὴν παρούσα ἐνότητα τῆς ἐργασίας μας.

5. Βλ. σχετικὰ μετὰ τὴ Γαλιλαία τῆς ἐποχῆς τῆς Καινῆς Διαθήκης τὸ βιβλίον τοῦ FREYNE S., *Galilee: From Alexander the Great to Hadrian, 323 B.C.E. to 135 C.E.: A Study of Second Temple Judaism*, Edinburgh: Clark, 1998.

6. Βλ. THEISSEN G./MERZ A., *Der historische Jesus: Ein Lehrbuch*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2001, 156-174.

7. Βλ. σχετικὰ μετὰ τὶς παραβολές τοῦ Ἰησοῦ τὴν εἰσαγωγικὴ ἀναφορὰ τῶν THEISSEN/MERZ, ἐνθ' ἄν., 286-310, καθὼς ἐπίσης καὶ τὴ μελέτη τοῦ ΚΑΡΑΒΙΔΟΠΟΥΛΟΥ Ι., *Αἱ παραβολαὶ τοῦ Ἰησοῦ*, ΕΕΘΣΘ 15, Θεσσαλονίκη 1970, παράρτημα 5.

8. Σύμφωνα μετὰ τὴν ἰωάννεια διήγηση, στὴν ὁποία περιλαμβάνονται ἀρχετὰ ταξίδια μεταξὺ Γαλιλαίας καὶ Ἰουδαίας. Ἀντίθετα, στὰ συνοπτικὰ εὐαγγέλια ὁ Ἰησοῦς μετὰ τὴν ἐναρξὴ τῆς δημόσιας δράσης του πορεύεται πρὸς τὴν Ἰουδαία μόνο μία φορὰ, προκειμένου νὰ σταυρωθεῖ καὶ νὰ ἀναστηθεῖ, πρβλ. ΠΑΤΡΩΝΟΥ Γ.Π., *Ἡ ἱστορικὴ πορεία τοῦ Ἰησοῦ: Ἀπὸ τὴ φάτνη ὡς τὸν κενὸ τάφο*, Ἀθήνα: Δόμος, 1991, 343-344.

9. Ἡ μόνη θρησκευτικὴ ὁμάδα ποὺ δὲν φαίνεται ἀπὸ τὰ εὐαγγέλια νὰ ἔρχεται σὲ ἐπαφὴ μετὰ τὸν Ἰησοῦ εἶναι οἱ Ἐσσαῖοι, πρβλ. τὴν ἀποψη τοῦ RIESNER R., “Essener und Urkirche in Jerusalem”, στὸν τόμο: *Christen und Christliches in Qumran?* ἔκδ. B. Meyer, Eichstätter Studien N.F. 32, Regensburg: Pustet, 1992, 152, σύμφωνα μετὰ τὴν ὁποία ἡ ἀπουσία ὁποιασδήποτε ἀναφορᾶς στοὺς Ἐσσαίους στὰ κείμενα τῆς Καινῆς Διαθήκης θὰ μπορούσε νὰ ὑποδηλώνει τὸν πρῶμο καὶ μαζικὸ ἐκχριστιανισμό τους.

θαυμάτων του είναι στή συντριπτική πλειονότητά τους Ἰουδαῖοι. Στὶς μοναδικές περιπτώσεις τῆς Συροφοινίκισσας (Μκ. 7,24-30) ἢ Χαναanaίας (Μτ. 15,21-28)¹⁰ καὶ τοῦ ἑκατοντάρχου (Μτ. 8,5-13· Λκ. 7,1-10)¹¹ ὁ Ἰησοῦς πράγματι ἔρχεται σὲ ἐπαφή μὲ ἔθνικούς, ἀλλὰ καθιστᾷ παράλληλα σαφές ὅτι τὸ ἄνοιγμα αὐτὸ ἀποτελεῖ παρέκκλιση ἀπὸ τὴν κανονικὴ πρακτικὴ του¹². Ὁ Ἰησοῦς σὲ αὐτὲς τὶς περιπτώσεις δὲν κηρύττει, παρὰ μόνον θαυματουργεῖ, κινούμενος ὄχι στὸ κατὰ τὰ λοιπὰ αὐστηρὸ πλαίσιο τοῦ προγράμματός του¹³, ἀλλὰ ἀπὸ ἀγάπη καὶ ἔλεος γιὰ τὶς συγκεκριμένες περιπτώσεις ἀνθρώπων. Εἶναι ἐνδεικτικὸ ἄλλωστε ὅτι, ὅταν ὁ Ἰησοῦς ἀποστέλλει τοὺς μαθητὲς του νὰ κηρύξουν περὶ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ, ἐφιστᾷ τὴν προσοχή τους στὸ ὅτι δὲν πρέπει ἐπ' οὐδενὶ νὰ ἀπευθυνθοῦν στὰ ἔθνη καὶ στοὺς Σαμαρεῖτες, παρὰ μόνον στὰ «ἀπολωλὸτα πρόβατα οἴκου Ἰσραήλ» (Μτ. 10,6)¹⁴.

Κατὰ τὴν ἐποχὴ τῆς Καινῆς Διαθήκης ἡ Παλαιστίνη εἶναι ὑποταγμένη στοὺς Ρωμαίους¹⁵. Οἱ Ἰουδαῖοι στεροῦνται τῆς ἐθνικῆς ἀνεξαρτησίας, καὶ συνεπῶς καὶ τῆς ἐθνικῆς τους ὑπερηφάνειας. Διατηροῦν βέβαια τὸ δικαίωμα τῆς ἐλεύθερης ἄσκησης τῶν θρησκευτικῶν τους καθηκόντων. Τὸ Μέγα Συνοδεῖο συνεχίζει νὰ λειτουργεῖ καὶ νὰ ἀποφασίζει γιὰ τὰ ἐσωτερικὰ τους θέματα¹⁶. Ὑφίσταται ὡστόσο, ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ, τὴν ταπείνωση τῆς παρουσίας τῶν Ρωμαίων

10. Πρόκειται κατ' οὐσίαν γιὰ τὸ ἴδιο περιστατικὸ καὶ στοὺς δύο εὐαγγελιστές, πρβλ. τὴ σχετικὴ συζήτηση σὸν GUELICH R.A., *Mark 1-8:26*, WBC 34A, Dallas, TX: Word, 1989, 383.

11. Ἡ περίπτωση τοῦ υἱοῦ τοῦ βασιλικοῦ στὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιο (4,46-54), παρὰ ὀρισμένες ὁμοιότητες, ἀποτελεῖ διακριτὸ περιστατικὸ. Ὁ βασιλικὸς σύμφωνα μὲ τὴ ροὴ τῆς ἀφήγησης τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου πρέπει νὰ θεωρηθεῖ Ἰουδαῖος καὶ ὄχι ἐθνικός, πρβλ. ΚΑΡΑΚΟΛΗ ΧΡ., «Χριστὸς καὶ Ἕλληνες στὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιο. Ἐρμηνευτικὲς-θεολογικὲς ἀπόψεις», σὸ: ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Θέματα ἐρμηνείας καὶ θεολογίας τῆς Καινῆς Διαθήκης*, ΒΒ 24, Θεσσαλονίκη: Πουρναράς, 2002, 219-220.

12. Βλ. τὰ λόγια τοῦ Ἰησοῦ στὰ χωρία Μτ. 8,10-12· 15,26.28· Μκ. 7,27.29· Λκ. 7,9.

13. Τὸ πρόγραμμα τοῦ Ἰησοῦ συνίσταται στὸ κήρυγμα τοῦ εὐαγγελίου τοῦ ἀποκλειστικὰ καὶ μόνον στοὺς Ἰουδαίους, πρβλ. Μκ. 1,15· Μτ. 4,17· Λκ. 4,14-15.

14. Ἄν καὶ ἡ φράση αὐτὴ ὑπάρχει μόνον στὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιο, συμφωνεῖ κατ' οὐσίαν ὡς πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς καὶ μὲ τὴ μαρτυρία τῶν ἄλλων τριῶν κανονικῶν εὐαγγελίων, στὰ ὁποῖα ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἀντιστοίχως καὶ οἱ μαθητὲς του, σπανιότατα συναντῶνται μὲ ἔθνικούς.

15. Βλ. σχετικὰ μὲ τὸ ἱστορικὸ πλαίσιο αὐτῆς τῆς κατοχῆς ΑΓΟΥΡΙΑΗ Σ.Χ., *Ἱστορία τῶν χρόνων τῆς Καινῆς Διαθήκης: Ἑλλάδα, Ρώμη, Ἰουδαία: Ἱστορικὸ καὶ πνευματικὸ ὑπόβαθρο γιὰ τὴ μελέτη τῆς Καινῆς Διαθήκης*, Θεσσαλονίκη: Πουρναράς, 1985, 265-290.

16. Βλ. σχετικὰ μὲ τὴ λειτουργία τοῦ Μεγάλου Συνοδίου ΖΑΡΡΑ Κ.Θ., *Ἱστορία τῆς ἐποχῆς τῆς Καινῆς Διαθήκης*, Ἀθήνα 2005, 277-279.

ων στρατιωτῶν στή γῆ τους, ἀκόμη καί μέσα στήν ἱερή πόλη τῶν Ἱεροσολύμων¹⁷. Πληρώνουν δυσβάστακτους φόρους¹⁸. Κυβερνῶνται ἀπό τοὺς γιούς τοῦ Ἡρώδη, πού εἶναι ἀχυράνθρωποι τῶν Ρωμαίων, καί εἰδικά ἡ Ἰουδαία ἀπ' εὐθείας ἀπό Ρωμαῖο Ἐπίτροπο¹⁹.

Ἐπ' αὐτὲς τίς συνθήκες ἦταν φυσικὸ νὰ ἀναπτυχθοῦν ἔντονες ἀλτρωτικὲς τάσεις συνδυαζόμενες μὲ ἐσχατολογικὲς προσδοκίες. Οἱ Ἰουδαῖοι προσμένουν, συγκεκριμένα, ἕναν νέο Μωϋσῆ πού θὰ τοὺς ἀπελευθερώσει ἀπὸ τὴ δουλεία τῆς Ρώμης ἐπαναλαμβάνοντας τρόπον τινὰ τὰ σημεῖα τῆς Ἐξόδου²⁰. Ἄλλοι προσμένουν τὸν ἐπανερχόμενο Ἡλία, ὁ ὁποῖος θὰ προετοιμάσει τὴν τελικὴ παρέμβαση τοῦ Θεοῦ στήν ἱστορία²¹. Τέλος, σχεδὸν ὅλοι προσμένουν τὸν καταγόμενο ἀπὸ τὸν οἶκο τοῦ Δαυὶδ βασιλικὸ μεσσία, ὁ ὁποῖος θὰ ἡγηθεῖ τοῦ πολέμου ἐναντίον τῶν Ρωμαίων, θὰ ἀπελευθερώσει τὸν λαὸ τοῦ Θεοῦ καί θὰ ἐπανεγκαθιδρύσει τὸ ἀρχαῖο ἐνιαῖο καί κραταῖο βασίλειο τοῦ Ἰσραήλ²².

Οἱ Ἰουδαῖοι τῆς ἐποχῆς τοῦ Ἰησοῦ, ὅσοι τουλάχιστον ἐξ αὐτῶν ἀρνοῦνται νὰ συμβιβαστοῦν μὲ τὴν παρουσία τῶν Ρωμαίων στή γῆ τους, εἶναι ταπεινωμένοι καί ὀργισμένοι, ὄχι ὅμως ἀπαραίτητα ἀπελπισμένοι. Πιστεύουν σὲ ἕναν Θεό, ὁ ὁποῖος, σύμφωνα μὲ τὰ ἱερά τους κείμενα, πολλὲς φορὲς στὸ παρελθὸν ἐπενέβη ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τοῦ λαοῦ του. Αὐτὸς ἔβγαλε τοὺς Ἑβραῖους ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο, τοὺς ὀδήγησε στή γῆ τῆς Ἐπαγγελίας, τοὺς βοήθησε νὰ ἐπικρατήσουν τῶν Χανααίων καί νὰ ἐγκατασταθοῦν μόνιμα σὲ αὐτήν, τοὺς χάρισε γιὰ

17. Ἡ ρωμαϊκὴ φρουρὰ τῶν Ἱεροσολύμων στάθμευε στὸ φρούριο Ἀντωνία, τὸ ὁποῖο βρισκόταν ἀκριβῶς δίπλα στὰ τείχη τοῦ Ναοῦ. Ἀπὸ τὸ φρούριο αὐτὸ μποροῦσαν οἱ Ρωμαῖοι νὰ ἐποπτεύουν τὰ τεκταινόμενα στὸν χῶρο τοῦ Ναοῦ καί φυσικὰ νὰ ἐπέμβουν ἀμέσως σὲ περιπτώση ἐξέγερσης. Βέβαια ἡ ἕδρα τοῦ Ρωμαίου Ἐπιτρόπου τῆς Ἰουδαίας δὲν βρισκόταν στὰ Ἱεροσόλυμα, ἀλλὰ στήν Καισάρεια τῆς Παλαιστίνης, βλ. σχετικά LOHSE E., *Umwelt des Neuen Testaments*, GNT 1, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1994, 25-27.

18. Πβλ. καί Μτ. 22,17 ἔξ.· Μκ. 22,14 ἔξ.· Λκ. 20,22 ἔξ.

19. Βλ. σχετικά LOHSE, *Umwelt* (σημ. 17).

20. Βλ. ΚΑΡΑΚΟΛΗ Χ.Κ., *Ἡ θεολογικὴ σημασία τῶν θαυμάτων στὸ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιο*, Θεσσαλονίκη: Πουρναράς, 1997, 329-330.

21. Βλ. ΓΑΛΙΤΗ Γ.Α., *Ἡ χριστολογία τοῦ Ἀποστόλου Πέτρου Β'*, Ἀθήνα 1990, 86-88.

22. Δὲν μποροῦμε νὰ ἀναλύσουμε ἐδῶ τὸν πολυσύνθετο ἰουδαϊκὸ μεσσιανισμὸ τῆς ἐποχῆς τῆς Καινῆς Διαθήκης, βλ. σχετικά τίς μελέτες τοῦ τόμου *Redemption and Resistance: The Messianic Hopes of Jews and Christians in Antiquity*, ἔκδ. Μ. Bockmuehl/J.C. Paget, London - New York, NY: Clark, 2007. Ἄς σημειωθεῖ ἐδῶ ὅτι μιὰ παραλλαγή τῆς μεσσιανικῆς προσδοκίας διασώζεται στὸ κίνημα τῶν Ἑσσηίων, οἱ ὁποῖοι προσδοκοῦσαν δύο μεσσίες, ἕναν βασιλικὸ καί ἕναν ἱερατικὸ, βλ. σχετικά ΖΑΡΡΑ, *Ἱστορία* (σημ. 16), 270-272.

βασιλιᾶ τὸν Δαυὶδ καὶ τὸν Σολομώντα, τοὺς ἐπανάφερε ἀπὸ τῆ βαβυλώνια αἰχμαλωσία, τοὺς καθοδήγησε διὰ τῶν Μακκαβαίων στὴν τελικὴ νίκη ἐπὶ τῶν Σελευκιδῶν χαρίζοντάς τους ἐκ νέου τὴν ἀνεξαρτησία καὶ τὴν ἐθνικὴ κυριαρχία στὴ γῆ τους. Καὶ τώρα λοιπὸν –ἔτσι πιστευαν– ὁ Θεὸς μπορεῖ νὰ κάνει τὸ ἴδιο διώχνοντας ὀριστικὰ τοὺς Ρωμαίους.

Βάσει αὐτῶν τῶν δεδομένων ἀρκεῖ μιὰ σπῆθα ἀπὸ μιὰ χαρισματικὴ προσωπικότητα, ὥστε οἱ Ἰουδαῖοι νὰ ἐξεγερθοῦν. Οἱ ἐνδοξοὶ μακκαβαϊκοὶ πόλεμοι δὲν ἀπέχουν πολὺ χρονικά²³. Τὸ κίνημα τῶν Ζηλωτῶν στοχεύει στὴν ἀναβίωσή τους²⁴. Ὁ μεγάλος καὶ καταστροφικὸς γιὰ τοὺς Ἰουδαίους πόλεμος τοῦ 66-70 μ.Χ. ἦταν ἡ συνέπεια τῆς κορύφωσης τῶν ἀλυτρωτικῶν τους τάσεων. Ἡ καταστροφὴ τοῦ γηγενοῦς Ἰουδαϊσμοῦ τῆς Παλαιστίνης ὀλοκληρῶθηκε μὲ τὴν ἐξέγερση τοῦ Μπάρ Κοχβᾶ τὸ 132-135 μ.Χ., τὴ βίαιη καταστολὴ τῆς καὶ τῆ μετατροπῆ τῶν Ἱεροσολύμων σὲ ρωμαϊκὴ πόλη μὲ τὸ ὄνομα Aelia Capitolina²⁵.

Σὲ διαμετρικὴ ἀντίθεση πρὸς τὴν ἀνωτέρω περιγραφεῖσα ἐθνεγεργήρια ἀτμόσφαιρα πού ἐπικρατεῖ στὴν ἰουδαϊκὴ Παλαιστίνη, τὸ κήρυγμα τοῦ Ἰησοῦ δὲν ὠθεῖ τοὺς ἀποδέκτες του σὲ ἐξέγερση, σὲ ὁποιαδήποτε διεκδίκηση ἐθνικῶν καὶ θρησκευτικῶν δικαιωμάτων ἀπὸ τοὺς εἰσβολεῖς Ρωμαίους, καὶ μάλιστα διὰ τῆς βίας· δὲν καλεῖ σὲ ἀντεκδίκηση, σὲ ἐπιβολὴ τῆς ἀνθρωπίνως νοουμένης δικαιοσύνης. Ἀντίθετα, τὸ κήρυγμα τοῦ Ἰησοῦ ἐπιτάσσει τὴν ἄνευ ὄρων ἀγάπη, ἀκόμη καὶ πρὸς τοὺς ἐχθροὺς (Μτ. 5,44· Λκ. 6,27), τὴν αὐτοθυσία γιὰ τὴ σωτηρία τῶν ἄλλων, τὴν αὐταπάρνηση²⁶. Ὁ ἴδιος θεραπεύει τὸν δοῦλο τοῦ ἐχθροῦ τῶν Ἰσραηλιτῶν Ρωμαίου ἑκατοντάρχου (Μτ. 8,13· Λκ. 7,10), διακηρύσσοντας ὅτι ἡ πίστη αὐτοῦ τοῦ ἀνθρώπου εἶναι μεγαλύτερη ἀπὸ τὴν πίστη κάθε ἄλλου Ἰσραηλίτη (Μτ. 8,10· Λκ. 7,9). Ὅταν ἐρωτᾶται ἂν πρέπει οἱ Ἰουδαῖοι νὰ πληρώνουν φόρους στοὺς Ρωμαίους ἢ ὄχι, ἀπαντᾷ ὅτι πρέπει νὰ ἀποδίδουν στὸν Καίσαρα αὐτὸ πού ἀνήκει στὸν Καίσαρα καὶ στὸν Θεὸ αὐτὸ πού ἀνήκει στὸν

23. Βλ. σχετικὰ μὲ τοὺς πολέμους αὐτοὺς ZAPPA, *ἐνθ' ἄν.*, 123-156.

24. Βλ. *ἐνθ' ἄν.*, 332-333.

25. Βλ. ZAPPA Κ.Θ., *Ἱστορία τῆς ἐποχῆς τῆς Καινῆς Διαθήκης Β΄: Ἰουδαῖοι καὶ Χριστιανοὶ σὲ ἀναζήτηση ὁρίων*, Ἀθήνα: Ἑννοια, 2008, 171-196.

26. Πβλ. Μτ. 20,28· Μκ. 10,45· 14,24· Λκ. 22,20· Ἰω. 10,11.15· 11,51.52· 15,13. Μπορεῖ ὅλα αὐτὰ τὰ χωρία νὰ ἀναφέρονται στὴν αὐτοθυσία τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τοῦ κόσμου, ἀλλὰ τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν τὸ αὐτὸ καλοῦνται νὰ πράξουν καὶ οἱ μαθητές του κηρύσσοντας τὸ εὐαγγέλιο γιὰ τὴ σωτηρία ὅλων τῶν ἐθνῶν, θυσιάζοντας ἀκόμη καὶ τὴ ζωὴ τους γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτὸν καὶ μιμούμενοι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο τὸν Χριστό.

Θεό (Μτ. 22,21· Μκ. 12,17· Λκ. 20,25), πράγμα που σημαίνει ότι πρέπει να παραμείνουν πιστοί στον Θεό, αλλά συγχρόνως να είναι νομοταγείς πολίτες πληρώνοντας τον απαιτούμενο φόρο ύποτελείας στους Ρωμαίους²⁷. Ανάμεσα στους μαθητές του ανήκουν ακόμη και τελώνες (Μτ. 10,3· 11,19· Μκ. 2,15· Λκ. 3,12· 5,27-30· 15,1· 19,2 ἔξ.), δηλαδή Ἰουδαῖοι φοροεισπράκτορες τῶν Ρωμαίων, οἱ ὁποῖοι ὑπὸ τὴν ιδιότητα αὐτὴν ἀπομυζοῦσαν τοὺς συμπατριῶτες τοὺς πρὸς ἴδιον ὄφελος χρησιμοποιώντας τὴν ἐξουσία πού λάμβαναν ἀπὸ τὸν κατακτητή²⁸. Χαρακτηριστικὴ περίπτωση ὁ πρῶν τελῶνης μαθητῆς Ματθαῖος (Μτ. 9,9· 10,3· Μκ. 2,14· Λκ. 5,27.29), τὸν ὁποῖο καλεῖ ὁ ἴδιος ὁ Ἰησοῦς νὰ τὸν ἀκολουθήσει, ἀλλὰ καὶ ὁ ἀρχιτελώνης Ζακχαῖος, τοῦ ὁποῖου τὴ μετάνοια ἀποδέχεται (Λκ. 19,8-9) καὶ στοῦ ὁποῖου τὴν οἰκία ἀποφασίζει νὰ καταλύσει (Λκ. 19,5) ἀντίθετα πρὸς τὸν ἰουδαϊκὸ νόμο, ὁ ὁποῖος ἀπαγόρευε νὰ μένει κανεὶς ὑπὸ τὴν στέγη ἁμαρτωλῶν ἀνθρώπων (Λκ. 19,7· πρβλ. Μτ. 19,11).

Ὁ ἴδιος ὁ Ἰησοῦς καταδεικνύει στὴν πράξη τί σημαίνει ἡ ἀγάπη πρὸς τοὺς ἐχθρούς, ὅταν προσεύχεται στὸν Θεό-Πατέρα νὰ συγχωρήσει τοὺς σταυρωτές του, ἐπικαλούμενος γι' αὐτοὺς τὸ ἐλαφρυντικὸ ὅτι δὲν γνωρίζουν τί κάνουν (Λκ. 23,34). Μὲ ἄλλα λόγια, ὁ ἴδιος ὁ Ἰησοῦς ἀπολογεῖται ὑπὲρ αὐτῶν, διότι ὁ ἴδιος τοὺς ἔχει ἤδη συγχωρήσει²⁹. Ὁ Ἰησοῦς δὲν πάσχει γιὰ τὴν ἐθνικὴ ἀπελευθέρωση τοῦ περιουσίου λαοῦ, ἀλλὰ γιὰ τὴν πνευματικὴ σωτηρία ὅλου τοῦ κόσμου (Ἰω. 3,16.17· 4,42· 6,51· 12,47). Δὲν ἀπαντᾷ στὴ βία μὲ βία, ἀλλὰ μὲ τὴν ἐκούσια αὐτοπαράδοση καὶ θυσία του³⁰. Ἡ σταυρικὴ θυσία του ἀποτελεῖ μετὰ ξὺ ἄλλων καὶ ὑπόδειγμα ἀγάπης πρὸς τοὺς ἐχθρούς. Ἐνῶ ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ αὐτοπροστατευθεῖ καταστρέφοντας αὐτοὺς πού τὸν ὀδηγοῦν στὸν θάνατο, δὲν τὸ πράττει (πρβλ. Μτ. 26,53). Ἐνῶ τὸν προκαλοῦν δύο φορὲς δύο δια-

27. Πβλ. HAGNER R.A., *Matthew 14-28*, WBC 33B, Dallas, TX: Word, 1995, 636.

28. Βλ. σχετικὰ ΣΑΚΚΟΥ Σ.Ν., *Οἱ τελῶνες: Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν χρόνων τῆς Καινῆς Διαθήκης*, Θεσσαλονίκη 1968.

29. Ἡ συγκεκριμένη φράση τοῦ Ἰησοῦ «Πάτερ, ἄφες αὐτοῖς, οὐ γὰρ οἶδασιν τί ποιοῦσιν» ἀπουσιάζει ἀπὸ ἀρκετὰ σημαντικὰ ἀρχαῖα χειρόγραφα (P⁷⁵, B, D, W, Θ, 070 κ.ἄ.), μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἀμφισβητεῖται ἀπὸ πλεοῦράς κριτικῆς τοῦ κειμένου ἢ γνησιότητά της. Ὡστόσο ἡ φράση αὐτὴ ἀπηχεί, εἴτε ἀνήκει εἴτε ὄχι σὸ ἀρχικὸ κείμενο τοῦ κατὰ Λουκᾶν Εὐαγγελίου, τὸ πνεῦμα τῆς διδασκαλίας τοῦ Ἰησοῦ, ὁ ὁποῖος θυσιάζεται γιὰ ὅλο τὸν κόσμο συμπεριλαμβανομένων ἀκόμη καὶ τῶν σταυρωτῶν του, πρβλ. ἀντιπροσωπευτικὰ Μκ. 14,24· Ἰω. 6,51.

30. Αὐτὸ φαίνεται σαφῶς ἀπὸ τὸ ὅτι παραδίδεται ἐκουσίως στὸν ὄγλο πού θέλει νὰ τὸν συλλάβει καὶ παράλληλα ἀποτρέπει τοὺς μαθητές του ἀπὸ τὸ νὰ τὸν ὑπερασπισθοῦν μὲ τὴν χρῆση βίας, βλ. Μτ. 26,51-54· Λκ. 22,51· Ἰω. 18,2 ἔξ.

φορετικές ομάδες ανθρώπων να κατεβεί από τὸν σταυρό, παραμένει σιωπηλός (Μτ. 27,40.42· Μκ. 15,30.32· πρβλ. Λκ. 23,35.37). Δείχνει ἔτσι σὴν πράξη τί σημαίνει τὸ νὰ στρέφει κανεὶς καὶ τὸ ἄλλο μάγουλο σὲ αὐτὸν ποὺ τὸν ραπίζει (Μτ. 5,39· Λκ. 6,29). Δείχνει τί σημαίνει νὰ συγχωρεῖ κάποιος τὰ πάντα ἕως 77 φορές, δηλαδή πάντοτε (Μτ. 18,22)³¹.

Ἐξάλλου, ἐνῶ ὁ Ἰησοῦς κατὰ τὴ διάρκεια τῆς δημόσιας δράσης του ἀπευθύνει τὸ κήρυγμά του ἀποκλειστικά στοὺς Ἰουδαίους³², καὶ τὰ τέσσερα εὐαγγέλια μαρτυροῦν ἀπὸ κοινοῦ ὅτι πρὶν ἀπὸ τὴν ἀποχώρησή του ἀπὸ τὸν κόσμο ἀποστέλλει τοὺς μαθητές του σὲ ὅλα τὰ ἔθνη³³ παραγγέλλοντάς τους, κατὰ τὴ μαρτυρία τοῦ πρώτου εὐαγγελίου, νὰ ποιήσουν ὅλους τοὺς ἀνθρώπους μαθητές του (Μτ. 28,19). Ἐκτὸς αὐτοῦ, ὡστόσο, ἀνοίγματα πρὸς τὰ ἔθνη ὑπάρχουν σὰ εὐαγγέλια ἀκόμη καὶ κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἐπίγειας ζωῆς τοῦ Ἰησοῦ³⁴. Ἡ ἀλλαγὴ ποὺ συντελεῖται ἀπὸ τὴν Παλαιὰ σὴν Καινὴ Διαθήκη εἶναι ἐν προκειμένῳ τεράστια. Μὲ κύρια ἐξαιρέση τὸ βιβλίον τοῦ Ἰωνᾶ, στὸ ὁποῖο ὁ προφήτης ἀπευθύνει τὸ προφητικό του κήρυγμα στοὺς ἐθνικοὺς Νινευίτες, ποὺ τελικὰ σώζονται μέσῳ αὐτοῦ ἀπὸ τὴν ἐπαπειλούμενη τιμωρία τοῦ Θεοῦ³⁵, σὴν Παλαιὰ Διαθήκη κηρύσσεται ὡς κανόνας τὸ μῖσος πρὸς τοὺς ἐχθρούς (Λευ. 19,18· πρβλ. Μτ. 5,43). Ἡ στάση τῶν Ἰσραηλιτῶν ἀπέναντι στοὺς ἐχθρούς τους εἶναι συνήθως ἀνελέητη καὶ αὐτὸ παρουσιάζεται σὴν Παλαιὰ Διαθήκη ὡς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ³⁶. Ὁ Ἰησοῦς, ἀντίθετα, κηρύττει κάτι ριζικὰ διαφορετικό: κηρύττει τὴν ἀγάπη, ὄχι μόνον πρὸς τὸν φυλετικὰ καὶ θρησκευτικὰ πλησίον, ὅπως ἐπιτάσσει ἡ Παλαιὰ Διαθήκη (Λευ. 19,18), πρὸς τὸν φίλον ἢ πρὸς τὸν συγγενῆ, ἀλλὰ ἀκόμη καὶ πρὸς τὸν ἐχθρό (Μτ. 5,44· Λκ. 6,27.35).

31. Πβλ. HAGNER R.A., *Matthew 14-28* (σημ. 27), 537.

32. Βλ. ΚΑΡΑΚΟΛΗ ΧΡ., «Χριστὸς καὶ Ἑλληνας» (σημ. 11), 219-220.

33. Μτ. 28,19-20· 13,10. Λκ. 2,32· 24,17. Ἰω. 17,18.21. πρβλ. ἐπίσης ἐνδεικτικὰ Μτ. 10,18. 24,14· Μκ. 11,17· Λκ. 2,32· Ἰω. 11,52.

34. Βλ. ἐνδεικτικὰ ΚΑΡΑΚΟΛΗ ΧΡ., «Τὰ δῶρα τῶν μάγων», *Ἀνάπλασις* 390 (2000) 216-218.

35. Βλ. Ἰωνᾶ 1,2. 3,2.10. Ἀντίστοιχη ἀντίληψη περὶ τῆς δυνατότητας σωτηρίας καὶ πίστεως τῶν ἐθνικῶν στὸν ἀληθινὸ Θεὸ τοῦ Ἰσραὴλ συναντοῦμε στὸ βιβλίον τοῦ Ἡσαΐα, βλ. κυρίως 52,10.15· 55,4-5· 56,7· 60,3· 66,18-20.

36. Βλ. π.χ. τὸ πῶς ἀντιμετωπίζονται οἱ κάτοικοι τῆς Ἱεριχοῦς κατὰ τὴν ἄλωσή της ἀπὸ τοὺς Ἰσραηλίτες στὸ Ἰησ. 6,21 ἔξ. Ἀνάλογες ἀρχές ἰσχύουν σὲ ὅλους τοὺς συλλογικοὺς πολέμους τοῦ Ἰσραὴλ σὴν Παλαιὰ Διαθήκη μέχρι καὶ τὴν ἐποχὴ τῶν Μακκαβαίων, ἀλλὰ καὶ σὲ διαπροσωπικὲς ἐχθρότητες, πρβλ. π.χ. τίς ὁδηγίες τοῦ ἐτοιμοθάνατου Δαυὶδ στὸν γιό του Σολομῶνα γιὰ τὴν ἐξόντωση τῶν προσωπικῶν ἐχθρῶν του στὸ Γ΄ Βασ. 2,3-9.

Ἡ ὀξύτατη συλλογικὴ ἐχθρότητα μεταξύ Ἰουδαίων καὶ ἐθνικῶν γεφυρώνεται σταδιακὰ στὸ βιβλίον τῶν Πράξεων. Ἐνῶ τὸ ἀρχικὸ κήρυγμα τῆς πρώτης Ἐκκλησίας ἀπευθύνεται ἀποκλειστικὰ στοὺς Ἰουδαίους εἴτε τῆς Παλαιστίνης εἴτε τῆς Διασπορᾶς³⁷, ἐν συνεχείᾳ τὸ κήρυγμα ἐπεκτείνεται καὶ στοὺς ἐθνικούς. Ἔτσι, ὁ Πέτρος θὰ ἀπευθύνει τὸ χριστιανικὸ κήρυγμα γιὰ πρώτη φορὰ στοὺς ἐθνικούς μεταστρέφοντας τὴν οἰκογένεια τοῦ ἑκατοντάρχου Κορνηλίου (Πράξ. 10). Ὁ ἀπόστολος Παῦλος θὰ ἐπιδιώξει νὰ κηρύξει σύμφωνα μὲ τὴν ἐντολὴ τοῦ Ἀνασάντος (Πράξ. 1,8) σὲ ὅλα τὰ ἔθνη μεταφέροντας τὸ εὐαγγέλιο μέχρι τὴ Ρώμη (Πράξ. 28,14-31)³⁸. Ὅλοι πλέον ὅσοι πιστεύουν στὸν Ἰησοῦ Χριστό, Ἰουδαῖοι καὶ ἐθνικοί, ἀνήκουν στὴ νέα κοινότητα τοῦ Θεοῦ καὶ καλοῦνται νὰ μετᾶσχουν στὴ βασιλεία του³⁹.

Μὲ βάση τὰ ὅσα μέχρι αὐτὸ τὸ σημεῖο συνοπτικὰ ἀναφέραμε, τὰ ἱστορικὰ βιβλία τῆς Καινῆς Διαθήκης δὲν ἀφήνουν στὴν Ἐκκλησία κανένα περιθώριο ἐθνοκεντρικοῦ κηρύγματος. Μπορεῖ ἡ ἔννοια τοῦ ἔθνους ὡς ὁμάδας ἀνθρώπων μὲ κοινὰ χαρακτηριστικὰ τοὺς τῆ γλώσσα, τὴν καταγωγὴ καὶ τὴν πολιτιστικὴ ταυτότητα νὰ μὴν καταργεῖται στὰ βιβλία αὐτά, καταργεῖται ὁμως τὸ ἔθνος ὡς συλλογικὴ πραγματικότητα ποὺ ἐγείρει ἀδιαπέραστα τείχη μεταξύ τῶν ἀνθρώπων. Πλέον οἱ πιστοὶ ἀνεξαρτήτως καταγωγῆς ἀνήκουν στὴν ἴδια κοινότητα. Δὲν καθοδηγοῦνται ἀπὸ κάποιον πολιτικὸ πρόγραμμα. Καλοῦνται νὰ σχετισθοῦν μεταξύ τους καὶ μὲ τὸν κόσμον μὲσω τῆς ἀνιδιοτελοῦς ἀγάπης. Ἡ νέα

37. Οἱ ἐθνότητες ποὺ ἀναφέρονται ὡς ἀποδέκτες τοῦ κηρύγματος τοῦ Πέτρου μετὰ τὴν ἀποδο τοῦ Ἁγίου Πνεύματος κατὰ τὴν ἡμέρα τῆς Πεντηκοστῆς (Πράξ. 2,8-12) ἀποτελοῦν οὐσιαστικὰ γεωγραφικοὺς προσδιορισμοὺς τῶν Ἰουδαίων καὶ τῶν προσηλύτων στὸν Ἰουδαϊσμό ποὺ κατοικοῦν στὴ διασπορὰ καὶ μιλοῦν ὡς ἐκ τούτου διάφορες γλώσσες καὶ διαλέκτους, βλ. σχετικὰ ΣΤΟΠΙΑΝΝΟΥ Β.Π., *Ἡ Πεντηκοστή (Πρ. 2,1-13)*, ΕΕΘΣΘ 24, Θεσσαλονίκη 1979, 224-229. Αὐτὸ φαίνεται σαφέστατα, μετὰξὺ ἄλλων, ἀπὸ τὸ ὅτι ὡς πρώτη καὶ καθόλου αὐτονόητη (βλ. Πράξ. 10,10-17.34-35.44 ἔξ.) εἰσδοχὴ ἐθνικοῦ στὴν Ἐκκλησία παρουσιάζεται στὶς Πράξεις ἡ μεταστροφή τοῦ Κορνηλίου καὶ τῆς οἰκίας του, μόλις στὸ δέκατο κεφάλαιο τοῦ βιβλίου.

38. Ἐπειδὴ ἡ Ρώμη θεωρεῖται ἐκείνη τὴν ἐποχὴ ὡς τὸ κέντρο τοῦ κόσμου, τὸ ὅτι τὸ εὐαγγέλιο τοῦ Παύλου φθάνει στὴ Ρώμη σημαίνει κατ' οὐσίαν ὅτι πλέον εἶναι ἀπλῶς ζήτημα χρόνου νὰ φθάσει καὶ μέχρι τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης, πρβλ. ΚΑΡΑΒΙΔΟΠΟΥΛΟΥ Ι.Δ., *Εἰσαγωγή στὴν Καινὴ Διαθήκη*, ΒΒ 1, Θεσσαλονίκη: Πουρναρᾶς, ³2007, 198.

39. Σύμφωνα μὲ τὸ ἱεραποστολικὸ πρόγραμμα τοῦ Παύλου, ὅπως αὐτὸ περιγράφεται στὶς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων, ὁ ἀπόστολος ἀρχίζει συνήθως ἐπισκεπτόμενος ἕναν νέο τόπο νὰ κηρύττει στὴ Συναγωγὴ καὶ ἐν συνεχείᾳ μεταφέρει τὸ κήρυγμά του καὶ ἐκτὸς αὐτῆς (βλ. τὸ χαρακτηριστικὸ κείμενο Πράξ. 17,1-3). Οἱ νέες ἐκκλησιαστικὲς κοινότητες ποὺ ἰδρύει συναπαρτίζονται ἀπὸ Ἰουδαίους καὶ ἐθνικούς.

αυτή αγάπη θα γίνει τελικά τὸ κύριο ὄχημα τῆς διαδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τῆς ἐπικρατήσεώς του στὸν ἀρχαῖο κόσμ⁴⁰.

2. Ἡ μαρτυρία τῶν ἐπιστολῶν τοῦ Ἀποστόλου Παύλου

Ὁ Ἀπόστολος Παῦλος δὲν ἀνήκε στὶς τάξεις τῶν Ζηλωτῶν, δηλαδή τῶν Ἰουδαίων ἐκείνων, οἱ ὅποιοι ἦταν θιασῶτες τῆς ἔνοπλης ἐξέγερσης ἐναντίον τῶν Ρωμαίων κατακτητῶν⁴¹. Ὑπῆρξε ὁμως φανατικά εὐσεβῆς Ἰουδαῖος, καὶ δὴ Φαρισαῖος (Φιλ. 3,5. πρβλ. Πράξ. 23,6. 26,5). Μποροῦμε λοιπὸν νὰ ὑποθέσου- με εὐλόγα ὅτι ὡς Ἰουδαῖος κάθε ἄλλο παρὰ ἱκανοποιημένος ἦταν μὲ τὴν κατοχὴ τῆς ἱερῆς γῆς ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους, τουλάχιστον πρὸ τῆς μεταστροφῆς του.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ γνωρίζουμε ἀπὸ τὶς ἐπιστολές του ὅτι μετὰ τὴ μεταστροφή του κηρύττει, μεταξὺ ἄλλων, καὶ τὴ νομιμοφροσύνη ἀπέναντι στὶς ρωμαϊκὲς ἀρχές. Στὴν πρὸς Ρωμαίους Ἐπιστολή, συγκεκριμένα, ὁ Ἀπόστολος Παῦλος ἀποδίδει κάθε μορφή ἐξουσίας αἰτιωδῶς στὸν Θεό (13,1). Ἡ ἐξουσία δίδεται ἀπὸ τὸν Θεό, γιὰ νὰ ἀποτρέπει τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τὸ κακὸ μὲ τὸν φόβο τῆς τιμωρίας (13,3). Ὅποιος ἀντιτάσσεται στὴν ἐξουσία ἀντιτάσσεται στὸν ἴδιο τὸν Θεό (13,2). Ἡ ἐξουσία εἶναι διάκονος τοῦ Θεοῦ στὴν ἐπιβολὴ τοῦ ἀγαθοῦ στὸν κόσμ⁴². Οἱ Χριστιανοὶ πρέπει νὰ ἀποδίδουν στοὺς ἄρχοντες αὐτὸ τὸ ὅποιο ὀφείλουν: φόρους, τέλη, τιμές (13,6-7)⁴².

40. Ὁ STARK R., *Ἡ ἐξάπλωση τοῦ Χριστιανισμοῦ: Πῶς τὸ ἄσχημο καὶ περιθωριακὸ κίνημα τοῦ Χριστοῦ ἐξελίχθηκε σὲ κυρίαρχη θρησκευτικὴ δύναμη στὸ Δυτικὸ Κόσμο μέσα σὲ λίγους αἰῶνες*, Ἀθήνα: Ἄρτος Ζωῆς, 2005, κυρίως 317-324, ἔδειξε ἀπολύτως πειστικά ὅτι ἡ πιὸ ἀποτελεσματικὴ ἱεραποστολή τῶν πρώτων Χριστιανῶν δὲν ἦταν τὸ κήρυγμα, ἀλλὰ ἡ ἀγαπητικὴ στάση καὶ συμπεριφορὰ πρὸς ὅλους ἀδιακρίτως, σὲ μιὰ ἐποχὴ μάλιστα, κατὰ τὴν ὁποία ἐπικρατεῖ κατ' ἐξοχὴν ὁ ὑπολογισμὸς καὶ τὸ συμφέρον, ἀκόμη καὶ μεταξὺ ὄσων συνδέονται μεταξὺ τους μὲ στενότερα δεσμὰ συγγένειας καὶ φιλίας.

41. Βλ. σχετικὰ ZAPPA, *Ἱστορία* (σημ. 16), 332-333.

42. Τὸ συγκεκριμένον κείμενο τοῦ Παύλου χρησιμοποιήθηκε κατὰ κόρον κατὰ τὴν ἱστορία τῆς ἐρμηνείας του ὡς ἐπιχειρημα ὑπὲρ ἀνταρχικῶν καθεστώτων, ἐνῶ παρὰλληλα θεωρήθηκε ὡς κείμενο, πὸν δυναμιτίζει κάθε προσπάθεια παραμερισμοῦ τῆς ἀδικίας πὸν προέρχεται ἀπὸ πρόσωπα πὸν ἀσκοῦν ἐξουσία, βλ. σχετικὰ MOO D.J., *The Epistle to the Romans*, NICNT, Grand Rapids, MI: Eerdmans, 1996, 886 ἔξ. Ὡστόσο, γιὰ νὰ γίνει κατανοητὸ αὐτὸ τὸ κείμενο θὰ πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ἐντὸς τῆς ἱστορικῆς του συνάφειας: Οἱ ρωμαῖκοὶ διωγμοὶ εἶναι ἀκόμη ἄγνωστοι καὶ τὸ μήνυμα τοῦ χριστιανικοῦ εὐαγγελίου εἶναι ἀπολύτως εἰρηνικὸ. Ὁ Παῦλος δὲν ἀποσκοπεῖ σὲ μιὰ βίαιη ἀνατροπὴ τῆς αὐτοκρατορίας, ἀλλὰ σὲ μιὰ εἰρηνικὴ μεταστροφή τῶν μελῶν τῆς,

Ὁ ἀπόστολος Παῦλος δὲν ταυτίζει ἀσφαλῶς ἑαυτὸν μὲ τὴ ρωμαϊκὴ ἐξουσία. Κινεῖται, ἐνεργεῖ, ἀλλὰ καὶ σκέπτεται ὡς Ἰουδαῖος, πὺν γνωρίζει ἄριστα τὶς Γραφές⁴³ καὶ πιστεύει ἀκράδαντα στὸν Θεὸ τῶν πατέρων του. Καίτοι Ρωμαῖος πολίτης ἀπὸ τὴ γέννησή του, φαίνεται ὅτι πολὺ σπάνια χρησιμοποιεῖ αὐτὴν του τὴν ιδιότητα, ἀκόμη καὶ ὅταν ἀδικεῖται ἢ κινδυνεύει⁴⁴. Ἡ κατὰ τόπους ἱεραποστολικὴ δραστηριότητά του ἀρχίζει συνήθως στὶς συναγωγές καὶ ὄχι στὸν δημόσιο χῶρο τῆς ἐκάστοτε πόλης πὺν ἐπισκέπτεται⁴⁵. Ἄλλωστε, οἱ ἐπανειλημμένες φυλακίσεις του καὶ οἱ σωματικὲς τιμωρίες πὺν ὑφίσταται προδίδουν ὅτι ὁ Παῦλος δὲν εἶναι εὐνοούμενος τῆς ρωμαϊκῆς πολιτείας, ἀλλὰ ἐνεργεῖ μὲ τρόπο πὺν θὰ μποροῦσε νὰ ἐρμηνευθεῖ ἀκόμη καὶ ὡς ἀπειλητικὸς γιὰ τὴν καθεστηκυῖα τάξη τῆς⁴⁶. Τὸ δεδομένο αὐτὸ καθιστᾷ ἀκόμη ἐντυπωσιακότερο τὸ ὅτι ὁ Παῦλος δὲν διανοεῖται κἂν νὰ ἀμφισβητήσῃ τὴ ρωμαϊκὴ ἐξουσία, καὶ πολὺ περισσότερο νὰ προτρέψῃ τὰ μέλη τῶν κοινοτήτων του, στὰ ὁποῖα ἀσκεῖ τεράστια ἐπιρροή, σὲ ἀνυπακοή, ἀπειθαρχία ἢ καὶ ἐνεργητικὴ ἀντίσταση ἀπέναντί της.

Ἡ στάση αὐτὴ τοῦ Παύλου πρέπει νὰ σχετίζεται μεταξὺ ἄλλων καὶ μὲ τὸ ὅτι ἡ ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία ἀποτελεῖ τὸ ἰδανικὸ περιβάλλον διάδοσης τοῦ εὐαγγελίου. Ὁ κοσμοπολίτης Παῦλος κινεῖται μέσα σὲ αὐτὸ τὸ πολιτικὰ ἐνοποιημένο καὶ θρησκευτικὰ πλουραλιστικὸ περιβάλλον μὲ χαρακτηριστικὴ ἄνεση. Δὲν ἀντιμετωπίζει λοιπὸν τὸν ρωμαϊκὸ κόσμον ἐχθρικά, ἀλλὰ ὡς τὸ ἐνιαῖο ἱεραπο-

καὶ μάλιστα σὲ πολὺ στενὰ χρονικὰ πλαίσια, δεδομένου ὅτι κατ' αὐτὸν ἡ παρουσία τοῦ Κυρίου ἐπίκειται στὸ ἄμεσο μέλλον (βλ. ἐνδεικτικὰ Α' Κορ. 7,31· 16,22· Φιλ. 4,5· Α' Θεσ. 4,17).

43. Βλ. σχετικὰ μὲ τὴ χρῆση τῆς Γραφῆς ἀπὸ τὸν Παῦλο ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ Ι., *Ἡ ἐρμηνεία τῆς Ἁγίας Γραφῆς στὴν Ἐκκλησία τῶν Πατέρων: Οἱ τρεῖς πρῶτοι αἰῶνες καὶ ἡ ἀλεξανδρινὴ ἐξηγητικὴ παράδοση ὡς τὸν πέμπτον αἰῶνα*, τόμος Α', Ἀθήνα: Ἀκρίτας, 1991, 109-122.

44. Εἶναι χαρακτηριστικὸ ὅτι ὁ Παῦλος ποτὲ στὶς ἐπιστολές του δὲν ἀναφέρει ὅτι ἔχει τὴν ιδιότητα τοῦ Ρωμαίου πολίτη. Τὴν πληροφορία αὐτὴν ἀντλοῦμε ἀποκλειστικὰ ἀπὸ τὸ βιβλίον τῶν Πράξεων. Ὁ Παῦλος παρουσιάζεται στὸ βιβλίον αὐτὸ νὰ γνωστοποιεῖ τὴν ιδιότητά του αὐτὴν μόνον σὲ ἐντελῶς ἀκράτες καὶ ἄκρως ἐπικίνδυνες καταστάσεις, βλ. Πράξ. 16,37-38· 22,25-29· 23,27. πρβλ. καὶ 25,10-12.21.32· 28,19.

45. Βλ. ἀνωτέρω σημ. 39.

46. Βλ. κυρίως Β' Κορ. 11,23-27· πρβλ. καὶ Πράξ. 16,21, ὅπου οἱ κύριοι τῆς δαιμονιζομένης στοῦς Φιλίππους καταθέτουν κατὰ τοῦ Παύλου καὶ τῶν συνεργατῶν του ὅτι: «καταγγέλλουσιν ἔθῃ ἃ οὐκ ἔξεστιν ἡμῖν παραδέχεσθαι οὐδὲ ποιεῖν Ῥωμαίοις οὖσιν», βλ. σχετικὰ ΤΣΑΛΑΜΠΟΥ-ΝΗ ΑΙΚ., *Ἡ Μακεδονία στὴν ἐποχὴ τῆς Καινῆς Διαθήκης*, ΒΒ 23, Θεσσαλονίκη: Πουρναράς, 2002, 66-76.

στολικό πεδίο που τοῦ ἔχει ἐμπιστευθεῖ ὁ Θεός (πρβλ. Γαλ. 2,2,8-9). Ὁ Παῦλος δὲν εἶναι μαχητής, ἀλλὰ μάρτυρας (πρβλ. Πράξ. 22,15). Ἀκόμη καὶ ὅταν στίς ἐπιστολές του χρησιμοποιεῖ στρατιωτικὴ ὀρολογία, ἀναφέρεται ἀποκλειστικά καὶ μόνο στὸν πνευματικὸ ἀγῶνα τοῦ πιστοῦ ἐναντίον τῆς ἁμαρτίας⁴⁷.

Ἐκτὸς αὐτῶν, καταργεῖ κατὰ πρωτοφανῆ γιὰ ἕναν εὐσεβῆ Ἰουδαῖο τρόπο τὴν αὐστηρὴ ἐθνικὴ καὶ θρησκευτικὴ διάκριση μεταξὺ Ἰουδαίων καὶ ἐθνικῶν⁴⁸. Τὸ κατὰ τόπους ἱεραποστολικὸ του κήρυγμα ἀπευθύνει μὲν ἀρχικὰ πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, πάντοτε ὅμως τὸ ἐπεκτείνει καὶ στοὺς ἐθνικούς (βλ. Πράξ. 16,13· 17,2· 18,1 ἔξ.). Ὁ Παῦλος ζεῖ, ἀλλὰ καὶ ἐνεργεῖ ἐν μέρει ὁ ἴδιος, τὴ μεταλλαγὴ τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ μιὰ περιορισμένου βεληνεκοῦς ἰουδαϊκῆ αἴρεση σὲ οἰκουμενικὴ θρησκεία⁴⁹. Στὴν πρὸς Ρωμαίους Ἐπιστολὴ μάλιστα ὁ Παῦλος ὀραματίζεται τὴν ἐπιστροφὴ τοῦ Ἰσραὴλ στὸ ἐνιαῖο σῶμα τοῦ νέου λαοῦ τοῦ Θεοῦ, πὺ εἶναι ἡ Ἐκκλησία. Ἀποδίδει στὸ σχέδιο τοῦ Θεοῦ τὸ ὅτι οἱ Ἰουδαῖοι ἀπέρριψαν προσωρινὰ τὸ εὐαγγέλιο, ὥστε νὰ δημιουργηθεῖ χῶρος γιὰ τὴν εἰσδοχὴ τῶν ἐθνικῶν στὴν Ἐκκλησία καὶ ἐν συνέχειᾳ, πρὶν ἀπὸ τὴν ἐγγίζουσα Παρουσία τοῦ Κυρίου, νὰ ἐπανέλθουν τελικὰ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι στὸν νέο πλέον Ἰσραὴλ, τὴν Ἐκκλησία (Ρωμ. 9-11). Στίς ἐπιστολές τοῦ Παύλου ἡ ὀργανικὴ ἐνότητα Ἰουδαίων καὶ ἐθνικῶν ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας δὲν προκύπτει μόνο ἀπὸ τὴν ἰσότημ συμμετοχὴ τους στίς εὐχαριστιακὲς συνάξεις⁵⁰, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴ λογεία, ἡ

47. Βλ. ἀντιπροσωπευτικά Ρωμ. 5,12-8,10, καθὼς καὶ ΚΑΡΑΒΙΔΟΠΟΥΛΟΥ Ι.Δ., *Ἡ ἁμαρτία κατὰ τὸν Ἀπόστολον Παῦλον*, Θεσσαλονίκη 1968, 54-56· ΑΝΔΡΙΟΠΟΥΛΟΥ Π.Χ., *Ἡ περὶ ἁμαρτίας καὶ χάριτος διδασκαλία τοῦ Ἀποστόλου Παύλου*, Ἀθήνα 1989, 125-137· ΚΑΡΑΚΟΛΗ Χ.Κ., *Ἁμαρτία - Βάπτισμα - Χάρις (Ρωμ. 6,1-14): Συμβολὴ στὴν παύλεια σωτηριολογία*, ΒΒ 25, Θεσσαλονίκη: Πουρναράς, 2004, 263-318.

48. Ὁ Παῦλος ἀποδομεῖ θεολογικὰ καὶ τίς κοινωνικὲς διακρίσεις μεταξὺ ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, καθὼς ἐπίσης καὶ αὐτὲς μεταξὺ δούλων καὶ ἐλευθέρων. Ὡστόσο στὸ σημεῖο αὐτὸ δὲν προχωρεῖ καὶ στὴν πρακτικὴ ἐπιβολὴ αὐτῆς τῆς ἀποδόμησης. Ἔτσι, π.χ. στὴν πρὸς Φιλήμονα Ἐπιστολὴ ἐπιχειρεῖ νὰ πείσει τὸν Φιλήμονα ἐπιστρατεύοντας ὅλη τὴ ρητορικὴ του δεινότητα νὰ δεχθεῖ πίσω τὸν φυγάδα δούλο του Ὀνήσιμο ὡς ἀδελφὸ ἐν Χριστῷ καὶ νὰ τὸν ἀπελευθερώσει, χωρὶς ὅμως νὰ τὸ ἀπαιτεῖ, βλ. κυρίως Φιλήμ. 16. Ἀντίθετα, στὴν ἐκκλησιαστικὴ σύναξη οἱ ἐξ Ἰουδαίων καὶ οἱ ἐξ ἐθνῶν ἔχουν ἐξ ὀρισμοῦ ἰσότημ θέση καὶ κοινωνία μεταξὺ τους, βλ. τὴν ἀναφορὰ τοῦ Παύλου στὸ σχετικὸ ἐπιπέδιο τῆς Ἀντιόχειας στὸ Γαλ. 2,11-14.

49. Ὁ ὀρος «αἴρεση» χρησιμοποιεῖται ἐδῶ μὲ τὴν κοινωνιολογικὴ καὶ ὄχι μὲ τὴ θεολογικὴ του ἔννοια, βλ. σχετικὰ THEISSEN G., «Kirche oder Sekte? Über Einheit und Konflikte im frühen Urchristentum», *Einheit der Kirche* (σημ. 3), 81-89· ΓΙΟΥΛΤΣΗ Β.Τ., *Κοινωνιολογία τῆς Θρησκείας*, Θεσσαλονίκη: Πουρναράς, 2002, 361-368.

50. Στὸ Α΄ Κορ. 11 τὸ πρόβλημα πὺ ἀντιμετωπίζει ὁ Παῦλος σὲ σχέση μὲ τὴ συμμετοχὴ τῶν

όποια συλλέγεται υπό τις οδηγίες του Παύλου στίς κατά πλειονότητα ἐθνικο-χριστιανικές κοινότητες τῆς Ἑλλάδας, γιὰ νὰ ἀποσταλεῖ στίς μᾶλλον ἀμιγῶς ἰουδαιοχριστιανικές κοινότητες τῆς Παλαιστίνης⁵¹.

Ἡ ἐνότητα ὡστόσο μεταξὺ Ἰουδαίων καὶ ἐθνικῶν δὲν εἶναι ἀπλῶς ἓνα ζητούμενο γιὰ τὸ ἐσωτερικὸ τῆς Ἐκκλησίας (ad intra)· εἶναι καὶ στόχος ποῦ ἀφορᾷ στὸν κόσμον (ad extra). Δυνάμει ὁλόκληρος ὁ κόσμος μπορεῖ καὶ πρέπει νὰ καταστῆ Ἐκκλησία. Ἐχθρὸς ἐν προκειμένῳ δὲν εἶναι ὁ ἀπέναντι ποῦ, ἀκόμη, δὲν ἀνήκει στὴν ἐκκλησιαστικὴ κοινότητα. Ἐχθρὸς εἶναι μόνον ὁ διάβολος⁵². Ὁ ἀπέναντι εἶναι δυνάμει ὁ αὐριανὸς ἀδελφός, τὸ αὐριανὸ μέλος τῆς Ἐκκλησίας. Σὲ μεταγενέστερες παύλειες ἐπιστολές, ὅπως κατεξοχὴν ἢ πρὸς Ἐφεσίους, παρουσιάζεται ἡ Ἐκκλησία ὡς ὀργανικὴ ἐνότητα Ἰουδαίων καὶ ἐθνικῶν, ἡ ὁποία διαρκῶς διευρύνεται, ὥστε τελικὰ νὰ ταυτισθεῖ μὲ τὸν κόσμον (Ἐφ. 1,22-23)⁵³. Ἡ χαρακτηριστικότερη εἰκόνα ποῦ χρησιμοποιεῖται ἐδῶ εἶναι αὐτὴ τοῦ οἰκήματος, τὸ ὁποῖο ὀλοένα καὶ συμπληρῶνεται, ἕως ὅτου καταστῆ ἓνας ὀλοκληρωμένος ναὸς τοῦ Θεοῦ θεμελιωμένος στοὺς ἀποστόλους καὶ ἀπαρτιζόμενος ἀπὸ ζωντανὰ οἰκοδομικὰ ὑλικά, τὰ ἴδια τὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας (Ἐφ. 2,19-22)⁵⁴. Τὸ «μεσότοιχον τοῦ φραγμοῦ», τὸ ὁποῖο χωρίζε Ἰουδαίους καὶ ἐθνικούς, ἔχει πλέον γκρεμισθεῖ (Ἐφ. 2,14). Ὅλοι μαζί πᾶς συναπαρτίζουσι τὸ δέντρο (βλ. Ἐφ. 3,17) ἢ τὸν ἅγιον ναὸ τοῦ Θεοῦ (Ἐφ. 2,21. βλ. καὶ 3,17), δηλαδὴ

Κορινθίων Χριστιανῶν στὴν Εὐχαριστία δὲν ἔχει καμμία σχέση μετὰ τὴν ἐθνικὴ τους ταυτότητα, ἀλλὰ, ὅπως φαίνεται, μετὰ τὴν οἰκονομικὴ καὶ κοινωνικὴ τους ἐπιφάνεια, βλ. σχετικὰ ΠΑΣΣΑΚΟΥ Δ.Κ., *Εὐχαριστία καὶ ἱεραποστολή: Κοινωνιολογικὲς προϋποθέσεις τῆς παύλειας θεολογίας*, Ἀθήνα: Ἑλληνικὰ γράμματα, 1997, 193-206.

51. Βλ. Ρωμ. 15,25 ἔξ.· Α΄ Κορ. 16,1 ἔξ.· βλ. σχετικὰ μετὰ τὸ ζήτημα τῆς λογείας τὴ μελέτη τοῦ ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗ Π.Β., *Χάρις - Κοινωνία - Διακονία: Ὁ κοινωνικὸς χαρακτήρας τοῦ παύλειου προγράμματος τῆς λογείας (Εἰσαγωγή καὶ ἐρμηνευτικὸ ὑπόμνημα στὸ Β΄ Κορ. 8-9)*, ΒΒ 2, Θεσσαλονίκη: Πουρναράς, 1985, κυρίως 105-303.

52. Βλ. Ρωμ. 16,20· Α΄ Κορ. 5,5· 7,5· Β΄ Κορ. 2,11· 11,14. 12,7· Α΄ Θεσ. 2,18.

53. Βλ. σχετικὰ ΚΑΡΑΚΟΛΗ Χ.Κ., «“Τὸ πλήρωμα τοῦ τὰ πάντα ἐν πᾶσι πληρουμένου”»: Ἐκκλησία καὶ κόσμος στὴν πρὸς Ἐφεσίους ἐπιστολὴ βάσει τοῦ Ἐφ. 1,23β καὶ τῆς συνάφειάς του», στί: ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Θέματα ἐρμηνείας* (σημ. 11), 358-360.

54. Βλ. σχετικὰ ΚΑΡΑΚΟΛΗ Χ.Κ., «Δομὴ καὶ θεολογία στὴν πρὸς Ἐφεσίους Ἐπιστολή: Τὸ παράδειγμα τῆς προσευχῆς τοῦ Παύλου στὸ Ἐφ. 3,14-19», στί: τόμος: *Ἁγία Γραφή καὶ σύγχρονος ἄνθρωπος: Τιμητικὸς τόμος στὸν Καθηγητὴ Ἰωάννη Δ. Καραβιδόπουλο*, ἔκδ. Χρ. Οἰκονόμου/Π. Βασιλειάδης/Γ. Γαλάνης/Β. Γιούλτσης/Δ. Καϊμάκης/Μ. Κωνσταντίνου, Θεσσαλονίκη: Πουρναράς, 2006, 224-225.

τήν Ἐκκλησία, ὅλοι ἀνήκουν στοῦ σώμα της, τοῦ ὁποίου κεφαλή εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Χριστός (Ἐφ. 1,22. 4,15. 5,23).

Στὸ ἴδιο πνεῦμα κινεῖται ὡς πρὸς τὸ θέμα αὐτὸ καὶ ἡ πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολή, στὴν ὁποία γίνεται λόγος γιὰ τοὺς μάρτυρες τῆς πίστεως στὴν Παλαιὰ Διαθήκη (Ἐβρ. 11,39. 12,1). Εἶναι ἐξαιρετικά ἐνδιαφέρον ὅτι στὸ 11ο κεφάλαιο τῆς ἐπιστολῆς ἀναφέρονται ἀκόμη καὶ πολεμικὲς δραστηριότητες τῶν Γεδεών, Βαράκ, Σαμφών, Ἰεφθάε καὶ Δαυίδ (11,32) ὡς πρότυπα ἐνεργειῶν ποὺ ἀφορμῶνται ἀπὸ τὴν πίστη (11,33 ἑξ.). Ὡστόσο αὐτὸ ἀφορᾷ ἀποκλειστικά καὶ μόνο στὴν τυπολογικὴ ἀνάγνωση καὶ κατανόηση τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Δὲν ὑπάρχει κανένα ἶχνος προτροπῆς τοῦ συγγραφέα τῆς πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῆς πρὸς τοὺς συγχρόνους τοῦ Χριστιανούς, στοὺς ὁποίους ἀπευθύνει τὸ κείμενό του, νὰ ἀντισταθοῦν μὲ ἔνοπλα μέσα στὴν ἄμεση προοπτικὴ τοῦ μαρτυρίου. Ἡ «ρητορικὴ κατάσταση»⁵⁵ τῆς πρὸς Ἑβραίους Ἐπιστολῆς μαρτυρεῖ ἰσχυρὴ πίεση πρὸς τὴ χριστιανικὴ κοινότητα ἐκ μέρους τοῦ περιβάλλοντός της, καὶ ἐνδεχομένως καὶ κάποιους διωγμούς. Ἔτσι ἐξηγεῖται ἡ ἐπανειλημμένη ἀναφορὰ τῆς ἐπιστολῆς στὴν περίπτωση ἀρνήσεως τῆς πίστεως στὸν Χριστὸ ἀπὸ τοὺς πιστοὺς καὶ στὸ ὅτι μιὰ τέτοια ἀποστασία δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ συγχωρηθεῖ (Ἐβρ. 2,3· 6,4-8)⁵⁶. Στὸ πλαίσιο αὐτὸ ὁ συγγραφέας τῆς ἐπιστολῆς τονίζει τὴ στάση ποὺ πρέπει νὰ ἔχουν οἱ πιστοὶ σὲ αὐτὸ τὸ ἐνδεχόμενο, ἡ ὁποία συνίσταται στὸ νὰ εἶναι ἔτοιμοι γιὰ τὴν ὁμολογία καὶ τὸ μαρτύριο, καὶ ὄχι γιὰ χρησιμοβίας, ἔστω καὶ ὡς μέσο ἄμυνας μὲ σκοπὸ τὴν ἐπιβίωση.

3. Ἡ μαρτυρία τῆς Ἀποκαλύψεως

Ἡ Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννη ἀπευθύνεται σὲ μία ἢ περισσότερες χριστιανικὲς κοινότητες εὐρισκόμενες πρὸ ἑνὸς γενικευμένου διωγμοῦ ἀπὸ τὶς ρω-

55. Πρόκειται γιὰ τὴν ἑλληνικὴ μετάφραση τοῦ διεθνοῦς ἐπιστημονικοῦ ὄρου «rhetorical situation», ὁ ὁποῖος σημαίνει τὴν ἐκ μέρους τοῦ ἀναγνώστη ἀποκατάσταση τῶν ἱστορικῶν συνθηκῶν ἐνὸς κειμένου βάσει τῶν πληροφοριῶν ποὺ τὸ ἴδιο τὸ κείμενο δίνει ἢ ὑπονοεῖ μέσῳ τῶν ρητορικῶν ἢ ἀφηγηματικῶν μηχανισμῶν του, βλ. σχετικὰ TATE W.R., *Interpreting the Bible: A Handbook of Terms and Methods*, Peabody, MA: Hendrickson, 2006, 324.

56. Δὲν προκύπτει ἀπὸ τὸ κείμενο ὅτι διεξάγεται κάποιος διωγμὸς κατὰ τὸν χρόνον συγγραφῆς τῆς ἐπιστολῆς, φαίνεται ὅμως ὅτι ὁ διωγμὸς ἀποτελεῖ ἐμπειρία τοῦ πρόσφατου παρελθόντος τῆς κοινότητος τῶν παραληπτῶν, ἀλλὰ καὶ πιθανὴ προοπτικὴ στὸ ἄμεσο μέλλον, βλ. σχετικὰ LINCOLN A.T., *Hebrews: A Guide*, London - New York, NY: Clark, 2006, 52-60.

μαϊκές ἀρχές⁵⁷. Τὰ πράγματα ἀναμένονται ὡπωσδήποτε νὰ γίνουν πολὺ χειρότερα γιὰ τοὺς Χριστιανούς, οἱ ὁποῖοι τελικὰ θὰ κληθοῦν νὰ μαρτυρήσουν γιὰ τὴν πίστη τους (Ἄποκ. 13,7.10· 16,6· 17,6· 18,24).

Ἡ Ἀποκάλυψη λαμβάνει σαφέστατα ἐχθρική στάση πρὸς τὴ ρωμαϊκὴ ἐξουσία⁵⁸, πολὺ διαφορετικὰ ἀπὸ τὴν μᾶλλον οὐδέτερη (ἢ καὶ κάπως θετικὴ) στάση τοῦ Παύλου καὶ τοῦ Λουκᾶ. Ἡ Ρώμη παρουσιάζεται συμβολικὰ ὡς ἡ πόρνη-Βαβυλώνα⁵⁹ καὶ ὁ Ρωμαῖος αὐτοκράτορας ὡς τὸ θηρίο, τὸ ὄργανο τοῦ διαβόλου⁶⁰. Ἡ ρωμαϊκὴ ἐξουσία ἀντιστρατεύεται τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ συνεπῶς ἐπιδιώκει νὰ ἐξολοθρεύσει τοὺς Χριστιανούς, καθὼς ἐπίσης καὶ νὰ καταδιώξει ἕως τέλους τὴν Ἐκκλησία, ἡ ὁποία παρουσιάζεται ὡς ἡ γυναῖκα πού εἶναι ντυμένη τὸν ἥλιο, φέρει στέμμα μὲ δώδεκα ἄστρα καὶ ἔχει στὰ πόδια της τὴ σελήνη (Ἄποκ. 12,1)⁶¹.

Παρὰ τὰ δεδομένα αὐτὰ ὡστόσο, ἀκόμη καὶ ἡ Ἀποκάλυψη θεωρεῖ τοὺς Χριστιανούς ὄχι ὡς πολεμιστές, ἀλλὰ ὡς μάρτυρες (Ἄποκ. 20,4). Ἡ κληρονομία τους εἶναι ἡ καινὴ, οὐράνια Ἱερουσαλήμ, ἡ ὁποία περιγράφεται ἐκτενῶς καὶ παρουσιάζεται ὡς ἀσύγκριτα ἀνώτερη ἀπὸ κάθε ἐπίγεια πόλη (Ἄποκ. 21· βλ. καὶ Ἄποκ. 3,12). Ἀντίστοιχα, βασιλεὺς καὶ κύριος τῶν πιστῶν εἶναι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς καὶ ὄχι κάποιος ἐπίγειος μονάρχης (Ἄποκ. 1,5· 17,14· 19,16). Ὁ μόνος τιμωρὸς τῶν ἀσεβῶν, αὐτῶν πού δέχθηκαν τὸ χάραγμα τοῦ θηρίου, εἶναι ὁ Θεὸς διὰ τῶν ἀγγέλων του (Ἄποκ. 6,10· 16,2). Οἱ πόλεμοι πού περιγράφονται ἀφοροῦν στοὺς μὴ Χριστιανούς καὶ κυρίως διεξάγονται μεταξὺ τῶν ἀγγελικῶν

57. Βλ. τὴ συζήτηση σχετικὰ μὲ τὸ ἱστορικὸ πλαίσιο αὐτοῦ τοῦ διωγμοῦ στὸν G.K. Beale, *The Book of Revelation. A Commentary on the Greek Text*, NIGTC, Grand Rapids, MI - Cambridge/Carlisle: Eerdmans/Paternoster, 1999, 12-16.

58. Βλ. σχετικὰ KOESTER C.R., *Revelation and the End of All Things*, Grand Rapids, MI - Cambridge: Eerdmans, 2001, 30-31.

59. Ἄποκ. 14,8· 16,9· 17,1.5.16· 18,2.10.21· 19,2. Γιὰ τὸ ὅτι ἡ πόρνη-Βαβυλὼν συμβολίζει τὴ Ρώμη βλ. Beale, *Revelation* (σημ. 57), 18-19.25.

60. Βλ. Ἄποκ. 13. 14,9.11· 15,2· 16,2.10.13· 17· 19,20· 20,4.10. Τὸ «θηρίον» ἀποτελεῖ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα συμβολικὴ ἀναφορὰ στὸν Νέρωνα. Ὅρισμένοι ἐρμηνευτὲς βλέπουν στὸν χαρακτήρα τοῦ θηρίου ἐναλλακτικὰ ἀναφορὰ στὸν μᾶλλον σύγχρονο τῆς συγγραφῆς τοῦ βιβλίου τῆς Ἀποκαλύψεως αὐτοκράτορα Δομιτιανό, βλ. τὴ σχετικὴ συζήτηση στὸν AUNE D.E., *Revelation 6-16*, WBC 52B, Nashville, TN: Nelson, 1998, 770-771.

61. Βλ. ἐπίσης Ἄποκ. 12· 19,7· 21,9, καθὼς καὶ ΜΠΕΛΕΖΟΥ Κ.Ι., *Ἡ σημειολογία τοῦ γάμου στὴν Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννου: Πρόσωπα καὶ συμβολισμοί*, Ἀθήνα: Ἐριφύλη, 2007, 105 ἔξ.

καὶ τῶν δαιμονικῶν δυνάμεων⁶². Οἱ Χριστιανοὶ θλίβονται, καταδιώκονται, μαρτυροῦν καὶ θανατώνονται, ἀλλὰ καλοῦνται νὰ ὑπομείνουν ἕως τέλους καὶ ὄχι νὰ ἀντισταθοῦν μὲ βίαια μέσα⁶³. Ἐνῶ τὸ βιβλίον τῆς Ἀποκαλύψεως εἶναι γεμιστὸ μὲ περιγραφὰς βίαιων γεγονότων, οἱ Χριστιανοὶ ποτὲ δὲν μετέχουν σὲ αὐτὰ τὰ γεγονότα ἐνεργητικὰ, παρὰ μόνο τὰ ὑφίστανται. Ὅμως τὰ ὅσα ὑφίστανται οἱ μὴ Χριστιανοὶ ἀπὸ τὸ ξέσπασμα τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ εἶναι ἀπειρώς χειρότερα ἀπὸ τὰ μαρτύρια τῶν Χριστιανῶν (Ἀποκ. 3,10· 8,13· 9-10). Τελικὰ ὁ Θεὸς ἐπεμβαίνει δυναμικὰ, τιμωρεῖ τοὺς ἀσεβεῖς καὶ τὸν διάβολο (20,7-10· 14-15· 21,8) καὶ εἰσάγει τοὺς πιστοὺς στὴ Νέα Ἱερουσαλήμ (21,1-7), ἐνῶ τὸ ἀρνίον-Χριστὸς νυμφεύεται τὴν Ἐκκλησίαν (21,2,9)⁶⁴.

Τὸ βιβλίον τῆς Ἀποκαλύψεως ἀποσκοπεῖ στὸ νὰ λειτουργήσῃ παραμυθητικὰ γιὰ τὶς χριστιανικὲς κοινότητες στὶς ὁποῖες ἀπευθύνεται⁶⁵. Οἱ Χριστιανοὶ καλοῦνται ἐν μέσῳ τεράστιων κινδύνων γιὰ τὴν ὑπόστασή τους καὶ γιὰ τὴν ἴδια τους τὴ ζωὴ νὰ ὑπομείνουν καὶ νὰ ἐλπίσουν στὸν Θεὸ μένοντας ἐδραῖοι στὴν πίστη καὶ στὴν ὁμολογία, καὶ μὴ ἐνδίδοντας στὸ ἀπειλητικὸ περιβάλλον τους, διότι τελικὰ ὁ Θεὸς θὰ τοὺς δικαιώσῃ. Τὸ βιβλίον τῆς Ἀποκαλύψεως δὲν ἐγίνε αὐτόνοητα ἀποδεκτὸ στὸν κανόνα τῆς Καινῆς Διαθήκης τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὴν πρώτη χιλιετία τῆς ζωῆς της⁶⁶. Στὸ γεγονός αὐτὸ συνέβαλε ἀσφαλῶς πέρα τοῦ δυσνόητου περιεχομένου του καὶ ἡ παρουσίαση τοῦ Θεοῦ ὡς ἀνηλεοῦς τιμωροῦ ἀπέναντι σὲ αὐτοὺς ποὺ τὸν ἀντιστρατεύονται, καὶ δὴ ἀπέναντι στὴ ρωμαϊκὴ ἐξουσία καὶ στοὺς ἐκπροσώπους της. Ὡστόσο, ἀκόμη καὶ τὸ ἀκράϊο αὐτό, σὲ ἀρκετὰ σημεῖα του, πρωτοχριστιανικὸ μανιφέστο ἐναντίον τῆς Ρώμης δὲν ὤθει τοὺς ἀναγνώστες του σὲ κανενὸς εἶδους βίαιη ἀντίσταση ἢ ἐξέγερση⁶⁷. Τοὺς προτρέπει νὰ ὑπομείνουν χωρὶς ἀντίσταση τὰ ἀνέπιω-

62. Ἀποκ. 9,7· 11,7· 12,7,17· 13,7· 16,14· 19,19· 20,8. Ὁ πόλεμος «μετὰ τῶν ἁγίων» στὸν στίχ. 13,7 εἶναι μονομερὴς πόλεμος ἀπὸ τὴν πλευρὰ τοῦ θηρίου μόνο. Δὲν ἀναφέρεται ὅτι οἱ ἅγιοι μετέχουν ἐνεργὰ σὲ αὐτὸν τὸν πόλεμο. Προφανῶς ὑπονοοῦνται ἐδῶ σκληροὶ διωγμοὶ ἐναντίον τῶν Χριστιανῶν, στοὺς ὁποίους φαίνεται ὅτι ἀρχικὰ τὸ θηρίο θριαμβεύει, ἐνῶ οἱ Χριστιανοὶ ἡττῶνται.

63. Ἀποκ. 1,9· 2,2,3,19· 3,10· 13,10· 14,12.

64. Βλ. σχετικὰ μὲ τὴν εἰκόνα τοῦ γάμου στὴν Ἀποκάλυψη καὶ εἰδικὰ στὴν κατακλιεῖδα τῆς ΜΠΕΛΕΖΟΥ, *Σημειολογία* (σημ. 61), 135-150.

65. Βλ. σχετικὰ Σ. ΑΓΟΥΡΙΔΗ, *Ἡ Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννη: Εἰσαγωγικά - ἐρμηνεία - παραρτήματα ἐπὶ εἰδικῶν θεμάτων*, ΕΚΔ 18, Θεσσαλονίκη: Πουρναράς, 1994, 63-65.

66. Βλ. σχετικὰ ΚΑΡΑΒΙΔΟΠΟΥΛΟΥ, *Εἰσαγωγή* (σημ. 38), 366-367.

67. Βλ. καὶ τὴν ἀναφορὰ στὴν οἰκουμενικότητα τοῦ βιβλίου τῆς Ἀποκαλύψεως ἀπὸ τὸν ΔΕ-

τα μαρτύρια πού προαναγγέλλει, ώστε νά καταλήξουν στην τελική δικαίωση καί σωτηρία.

4. Συμπεράσματα

Όπως αναφέραμε καί εισαγωγικά, ή μελέτη αὐτή δέν ἐξετάζει τήν οἰκουμενικότητα τοῦ χριστιανικοῦ κηρύγματος καθ' ὅλη τήν ἔκταση τῆς ἱστορίας τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλά μόνο κατά τόν πρῶτο αἰῶνα τῆς ζωῆς της. Σέ αὐτή λοιπόν τή χρονική περίοδο φαίνεται καθαρά στά κείμενα τῆς Καινῆς Διαθήκης ὅτι δέν ὑπάρχει κανένα περιθώριο γιά χρήση ἢ, ἔστω, δικαιολόγηση τῆς χρήσης βίας ἐκ μέρους τῶν Χριστιανῶν πρὸς ὄσους τοὺς ἐπιβουλεύονται. Ὁ Ἰησοῦς δέν καλεῖ τοὺς, κατά τὸ ἀνθρώπινο, συμπατριῶτες του Ἰουδαίους νά ἐξεγερθοῦν ἐναντίον τῶν κατακτητῶν Ρωμαίων. Ἀντίθετα, τοὺς παροτρύνει νά πληρώνουν κανονικά τοὺς φόρους τοὺς καί κηρύττει τήν καθαρά πνευματικοῦ χαρακτῆρα βασιλεία τοῦ Θεοῦ. Ὁ Παῦλος, ἂν καί ἀρχικά φανατικός Ἰουδαῖος, προσδιορίζει στήν πρὸς Ρωμαίους Ἐπιστολὴ τῆ ρωμαϊκῆ ἐξουσία ὡς θεόδοτη καί προτρέπει τοὺς Χριστιανούς σέ ὑπακοή πρὸς αὐτήν. Βέβαια οἱ διωγμοὶ ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους ἦταν ἀκόμη ἄγνωστοι στὸν Παῦλο. Ὅμως καί σέ μεταγενέστερα κείμενα τῆς Καινῆς Διαθήκης, τὰ ὁποῖα ἀπληροῦν τὴ ζωὴ τῆς Ἐκκλησίας κατά τίς τελευταῖες δεκαετίες τοῦ πρώτου αἰῶνα μ.Χ. καί τὰ ὁποῖα ὡς ἐκ τούτου προϋποθέτουν ὡς ἀπτή πραγματικότητα τοὺς πρώτους διωγμοὺς ἐναντίον τῶν Χριστιανῶν, ὅπως εἶναι ἡ πρὸς Ἑβραίους καί ἡ Ἀποκάλυψη, δέν παρουσιάζεται ποτέ κάποια προτροπὴ πρὸς τοὺς Χριστιανούς γιά χρήση βίας, ἀλλά οὔτε καί κάποια δικαιολόγησή της, ἔστω καί μὲ τήν ἐπίκληση τοῦ φυσικοῦ δικαίωματος τῆς αὐτοάμυνας. Ὁ πόλεμος τῶν Χριστιανῶν γίνεται ἀντιληπτός ὡς καθαρά πνευματικῆς φύσεως. Στὸ πλαίσιο αὐτοῦ τοῦ πολέμου ὀφείλουν οἱ Χριστιανοὶ νά καταστοῦν μάρτυρες πού θά ὁμολογήσουν τὸν Ἰησοῦ Χριστὸ ἐνώπιον τῶν ρωμαϊκῶν ἀρχῶν καί ὄχι πολεμιστὲς πού θά ὑπερασπισθοῦν τήν πίστιν του μὲ ἔνοπλο ἀγῶνα.

Ἄλλωστε ὁ κόσμος, σύμφωνα μὲ τὴ μαρτυρία τῆς Καινῆς Διαθήκης, εἶναι δυνάμει ταυτόσημος μὲ τήν Ἐκκλησία. Οἱ ἀπόστολοι ἐστάλησαν ἀπὸ τὸν Ἀνα-

ΣΠΟΤΗ Σ.Σ., *Ἡ Ἀποκάλυψη τοῦ Ἰωάννη - τὸ βιβλίο τῆς προφητείας: Λειτουργικὴ καί συγχρονιστικὴ ἐρμηνευτικὴ προσέγγιση τῆς Ἀποκάλυψης τοῦ Ἰωάννη Α΄*, Ἀθήνα: Ἄθως, 2005, 39-40.

στάντα σὲ ὄλο τὸν κόσμο. Ἡ ἱεραποστολή, ἡ ὕστατη ἐντολή τοῦ Ἀναστάσιου, προϋποθέτει τὴν αὐταπάρηση καὶ τὴν ὑπέρβαση ἐκ μέρους τοῦ ἱεραποστόλου κάθε ἰδεολογίας, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς ἐθνικῆς. Ὁ Χριστιανὸς εἶναι πολίτης τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ. Συγχρόνως παραμένει πολίτης κάποιου συγκεκριμένου κράτους καὶ μέλος κάποιου συγκεκριμένου ἔθνους, χωρὶς ὅμως ποτὲ νὰ μπορεῖ ἀπόλυτα νὰ ταυτιστεῖ μὲ αὐτό⁶⁸.

Ἐπίμετρο

Ἡ νεότερη καὶ σύγχρονη ἑλλαδική, ποιμαίνουσα καὶ ποιμαινόμενη Ἐκκλησία⁶⁹ ταυτίσθηκε τόσο πολὺ μὲ τὸ νεοελληνικὸ ἔθνος-κράτος, ὥστε νὰ λησμονήσει σὲ ὀρισμένες περιπτώσεις ἀκόμη καὶ τὴν ἴδια τὴν οἰκουμενικότητά της⁷⁰. Ὡστόσο, στὶς περιπτώσεις ἐκείνες πού ἐκπέμπει ἔθνοκεντρικὸ λόγο, ἀποκλείει μέλη τῆς ἀνήκοντα σὲ διαφορετικὲς ἐθνότητες, θεωρεῖ ὁμόδοξους, ἑτερόδοξους, ἀλλὰ καὶ ἑτερόθρησκους λαοὺς ὡς ἐχθροὺς καὶ ὄχι ὡς ἐνεργεῖα ἢ δύναμι ἀδελφούς καὶ ἀποδέκτες τοῦ σωτηριώδους κηρύγματός της, καὶ τελικὰ ἀποπροσανατολίζει τὸν ἴδιο τὸν λαὸ της, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐκτὸς αὐτοῦ πολίτες τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, προβάλλοντας τὴν ἐθνικὴ καὶ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ταυτότητα ὡς ἐνιαῖο καὶ ἀδιαίρετο μέγεθος. Ἔρχεται ἔτσι σὲ ἀντίθεση πρὸς τὴ μαρτυρία τῆς Καινῆς Διαθήκης, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἡ ιδιότητα τοῦ Χριστιανοῦ εἶναι ὑπεράνω ὁποιασδήποτε ἄλλης ταυτότητας.

Στὸ πλαίσιο αὐτὸ μέλη τῆς ποιμαίνουσας, ἀλλὰ καὶ τῆς ποιμαινόμενης Ἐκκλησίας στὴν Ἑλλάδα λησμονοῦν ἐνίοτε τοὺς μάρτυρες προβάλλοντας ἢ, ἔστω,

68. Στὸ πλαίσιο αὐτὸ ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς λέει στὸν Πιλάτο ὅτι ἡ βασιλεία του δὲν εἶναι «ἐκ τοῦ κόσμου τούτου» (Ἰω. 18,36), ἐνῶ στὸ ἴδιο πνεῦμα ὁ Ἀπόστολος Παῦλος σημειώνει στὴν πρὸς Φιλιππησίους Ἐπιστολή (3,20): «Ἡμῶν γὰρ τὸ πολίτευμα ἐν οὐρανοῖς ὑπάρχει» πρβλ. καὶ *Διόγν.* 5,1-6,10.

69. Υἱοθετοῦμε στὸ σημεῖο αὐτὸ τὴν εὐρύτερη ἔννοια τοῦ κηρύγματος ὡς ἐπίσημοι λόγου ἀντιπροσωπευτικοῦ τῆς πίστεως καὶ τῆς πράξης τῆς Ἐκκλησίας, ὁ ὁποῖος μπορεῖ νὰ ἐκφέρεται τόσο ἀπὸ κληρικούς, ὅσο καὶ ἀπὸ λαϊκούς, ὄχι μόνο σὲ λειτουργικὸ πλαίσιο, ἀλλὰ καὶ εὐρύτερα σὲ ἐκκλησιαστικοῦ χαρακτῆρα συνάξεις, πανηγύρεις καὶ παρεμβάσεις στὰ μέσα μαζικῆς ἐπικοινωνίας.

70. Βλ. σχετικὰ ΠΕΤΡΟΥ Ι.Σ., «Ἡ θεωρία τοῦ S. Huntington γιὰ τὴ σύγκρουση τῶν πολιτισμῶν καὶ οἱ Ὁρθόδοξες Ἐκκλησίες», στό: ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *Πολυπολιτισμικότητα καὶ θρησκευτικὴ ἐλευθερία*, Θεσσαλονίκη: Βάνιας, 2005, 94-97.

ἀποδεχόμενοι ὡς παραδείγματα πρὸς μίμῃσιν τοὺς πολεμιστές-ἥρωες τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους. Χωρὶς βέβαια ἡ ἑλλαδικὴ Ἐκκλησία νὰ ἔχει περιπέσει στὴν παγίδα τῆς ἐπίσημης ἢ καὶ ἀνεπίσημης «ἀγιοποίησης»⁷¹ τῶν πεσόντων ἡρώων τοῦ ἔθνους, αὐτοὺς προβάλλει σὲ ἀρκετὲς περιπτώσεις ὡς πρότυπα γιὰ τοὺς πιστοὺς, καὶ ὄχι τοὺς ἱστορικὰ ἐγγὺς εὐρισκομένους νεομάρτυρες, οἱ ὁποῖοι τὴν ἐποχὴ τοῦ νεοελληνικοῦ ἀλυτρωτισμοῦ ἀρνήθηκαν τὴ χρήση βίας καὶ ὑπέστησαν ἢ καὶ ἐπεδίωξαν τὸ μαρτύριο, τηρώντας ἔμπρακτα τὴν περὶ ἀγάπης ἐντολὴ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ αἴροντας τὸν σταυρὸ του.

Σύμφωνα μὲ τὴ μαρτυρία τῆς Καινῆς Διαθήκης, τὸ κήρυγμα τῆς Ἐκκλησίας ὀφείλει νὰ εἶναι πνευματικοῦ χαρακτήρα ἀφορώντας στὴν πνευματικὴ σωτηρία ὅλων τῶν ἀνθρώπων. Ὀφείλει ἐπίσης νὰ ἐγκύπτει καὶ στὶς ἐπίγειες ἀνάγκες τῶν ἀνθρώπων, ἀνεξαρτήτως τοῦ ἂν αὐτοὶ ἀνήκουν ἢ ὄχι στὰ μέλη της. Δὲν μπορεῖ ὁμως νὰ φανατίζει, νὰ διχάζει, νὰ τροφοδοτεῖ αἰσθήματα μισαλλοδοξίας καὶ ἐθνικῆς ἀλαζονείας. Δὲν πρέπει ποτὲ νὰ χάνει τὸν σωτηριολογικὸ προσανατολισμὸ του, πού δὲν προσδιορίζεται ἀπὸ τὸ «ἀμύνεσθαι περὶ πατρῆς»⁷², ἀλλὰ ἀπὸ τὸ «αἶρειν τὸν σταυρόν»⁷³, δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ὁδὸ τοῦ μαρτυρίου –στὴν ὁποία δὲν ὑπάρχουν «ἐχθροί», ἀλλὰ μόνον δυνάμει ἢ ἐνεργείᾳ ἀδελφοί– ἀπὸ τὴν ὁδὸ τῆς συγχωρητικότητος καὶ τῆς ἀνιδιοτελοῦς ἀγάπης πρὸς κάθε ἀνθρώπινο πρόσωπο.

71. Χρησιμοποιοῦμε συνειδητὰ τὸν ἀδόκιμο ὄρο «ἀγιοποίηση» στὴ συνάφεια αὐτὴν (βλ. σχετικὰ ΤΣΑΜΗ Δ.Γ., *Ἁγιολογία τῆς Ὁρθόδοξης Ἐκκλησίας*, Θεσσαλονίκη: Πουρναράς, 1999, 127), διότι, ἐὰν ἡ διοικοῦσα Ἐκκλησία ἀνακήρυσσε ἁγίους τοὺς πεσόντες ἥρωες τοῦ ἔθνους, θὰ ἐπρόκειτο ὄχι γιὰ ἀναγνώριση τῆς ἀγιότητάς τους, ἀλλὰ γιὰ προβολὴ σὲ αὐτοὺς μιᾶς ιδιότητος τὴν ὁποία δὲν διέθεταν. Ἡ Ἐκκλησία ὀρθῶς δὲν συζήτησε ποτὲ σοβαρὰ οὔτε κἂν τὴν πιθανότητα ἀνακήρυξης τοῦ εὐσεβοῦς ἀγωνιστῆ τοῦ 1821 Ἰωάννη Μακρυγιάννη σὲ ἅγιο.

72. ΟΜΗΡΟΥ, Ἰλιάς 12,243.

73. Μτ. 16,24· Μκ. 8,34· Λκ. 9,23.